

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป

ตามคตินิยมของพุทธศาสนิกชนในประเทศต่างๆ ที่มีศรัทธาความเลื่อมใสอันมั่นคงต่อพระบรมพุทธานุภาพ ย่อมถือว่าพระรัตนตรัยเป็นสิ่งควรค่าแก่การสักการะบูชาสูงสุด การได้มีส่วนอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธานุภาพให้มีไตรสรณคณนัครบนั้นถือว่าเป็นมหากุศลอย่างยิ่ง เช่นในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงสร้างพุทธเจดีย์สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้น จำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ต่อมาชนชาติกรีกเริ่มสร้างพระพุทธรูปขึ้นมา เท่ากับได้สร้างพระพุทธรัตตะขึ้นเพื่อสักการะบูชาเป็นพุทธานุสสติ ระลึกถึงองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ในปัจจุบันนี้ประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา ต่างก็มีพระพุทธรูปไว้สำหรับเคารพสักการะ และมีการสร้างขึ้นใหม่อยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ แม้แต่ประเทศที่ไม่มีการนับถือพระพุทธศาสนา มาแต่เดิม แต่เมื่อมีพระสงฆ์นำพระพุทธานุภาพไปเผยแผ่และประดิษฐานไว้ ณ ประเทศนั้นแล้ว ก็มีการนำเอาพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้สำหรับเคารพสักการะบูชา ณ ประเทศนั้นด้วย

๒.๑ มูลเหตุการสร้างพระพุทธรูป

มูลเหตุเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นเครื่องสำหรับสักการะบูชาแทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ในอาณาจักรล้านนามีร่องรอยทางแนวคิด ปรากฏตามตำนานพระแก้วมรกต ความว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ในพรรษาที่ ๗ ได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาเพื่อโปรดพระพุทธรูปมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์ทรงประทับบนแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ภายใต้ต้นปาริฉัตต์ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาและเหล่าเทวดาเป็นเวลา ๓ เดือน ในครั้งนั้นพระเจ้าประเสนทิโกศล ทรงปรารถนาจะไม่ได้เห็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเวลาช้านาน ก็มีพระราชหฤทัยระลึกถึงพระพุทธรูป จึงทรงมีพระราชดำริสั่งให้นายช่างนำไม้แก่นจันทร์แดงมาแกะสลักทำเป็นพระพุทธรูป แล้วโปรดให้ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปเคยประทับ เมื่อออกพรรษาแล้วสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จพุทธดำเนินจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมาที่เมืองสังกัสสนคร พอเสด็จกลับมาถึงพระคันธกุฎีที่ประทับด้วยอำนาจพุทธานุภาพ บันดาลให้พระพุทธรูปไม้แก่นจันทร์นั้นเคลื่อนหลุดไปจากพุทธานุภาพ แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระแก้วมรกตองค์นั้นสถิตอยู่ ณ พุทธอาสน์ที่เดิม

และโปรดให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้ เพื่อให้สาธุชนได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว* (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๕, ๒๕๔๒ : ๒๔๓๐)

ร่องรอยทางความคิดที่ปรากฏในตำนานพระแก้วมรกตนั้น แม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่มีอยู่ในตำนาน ไม่ได้มีหลักฐานปรากฏชัดเจน แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่า ความคิดที่จะใช้วัตถุต่างๆ มาจำลองรูปองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นรูปเคารพแทนในฐานะพระพุทธรูปนั้น ได้มีมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว

ภาพ ๑ พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูป ณ วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปนั้น กล่าวได้ว่ามีคติความเชื่อมาจากการสร้างพุทธเจดีย์ อุทิศถวายไว้ในพระศาสนา เพื่อให้เกิดพุทธานุสสติกะตักนีกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรดาถาวรวัตถุหรือพุทธเจดีย์ที่สร้างขึ้นในพระพุทธรูปศาสนานั้น ปราชญ์จำแนกไว้เป็น ๔ ประเภท (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๖๕ : ๑-๕) คือ

*เกี่ยวกับตำนานพระแก้วมรกต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๖๕ : ๑๘-๓๕) ทรงแสดงทัศนะว่าน่าจะเกิดขึ้นในอินเดีย เพราะมีปรากฏในจดหมายเหตุของหลวงจีนฟาเหียน เมื่อราว พ.ศ. ๕๕๐ หลวงจีนฟาเหียน กล่าวว่า ครั้งเมื่อหลวงจีนฟาเหียนไปถึงเมืองสาวัตถี ได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าปเสนทิโกศล โปรดให้สร้างพระพุทธรูป ความคล้ายกับตำนานพระแก้วมรกต ทำให้สันนิษฐานได้ว่าตำนานเรื่องพระแก้วมรกตนั้นน่าจะเกิดในสมัยที่มีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว ในราว พ.ศ. ๙๐๐ - ๙๐๐

๑. ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างซึ่งใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. บริโภคเจดีย์ หมายถึง สถานที่ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้นับเป็นอนุสรณียเพื่อรำลึกถึงพระพุทธองค์ ได้แก่สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ

สถานที่ประสูติ ได้แก่ สวนลุมพินีวัน

สถานที่ตรัสรู้ ได้แก่ ดันพระศรีมหาโพธิ์ ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ได้แก่ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

สถานที่ปรินิพพาน ได้แก่ สาลวโนทยาน แขวงเมืองกุสินารา

๓. ธรรมเจดีย์ หมายถึง สถานที่บรรจุพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นต้น

๔. อุเทสิกเจดีย์ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ เช่น พุทธบัลลังก์ เครื่องอัฐบริขาร เป็นต้น

การสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกเคารพสักการะแทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็มีคุณค่าแนวคิดใกล้เคียงกับการสร้างพุทธเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวมา

การสร้างพุทธเจดีย์ในสมัยหลังพุทธกาล ที่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างอย่างมากมายเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ ซึ่งครองราชย์ในราว พ.ศ. ๒๓๐ - ๓๑๑ พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงโปรดให้สร้างพุทธเจดีย์ไว้หลายแห่ง แต่ก็เลื่องที่จะทำพระพุทธรูปดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ โดยพระองค์โปรดให้ใช้สัญลักษณ์ซึ่งแสดงถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแทน เช่น ปางประสูติก็ทำเป็นพระนางสิริมหามายาประทับยืนหรือนั่งบนดอกบัว มีช้างกำลังพรมน้ำมนต์อยู่ ๒ ช้าง เมื่อทำปางเสด็จออกผนวชก็ทำเป็นรอยพระบาทหรือม้าผูกเครื่องไม่มีผู้ขี่ ปางตรัสรู้ทำเป็นพุทธบัลลังก์ได้คันโพธิ์ ปางประทานปฐมเทศนาทำรูปกงจักรมีกวางหมอบประกอบ ปางเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ทำเป็นรูปสรีระ เป็นต้น

ในยุคนี้อินเดียยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป อาจจะเป็นด้วยประเพณีของชาวอินเดียห้ามมิให้ทำวัตถุที่เป็นสรีระ แม้เทวรูปสำหรับบูชาในศาสนาพราหมณ์ก็ไม่ปรากฏหลักฐานในสมัยนี้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๔๖๕ : ๒๓ - ๒๖)

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในยุคแรกนั้น พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺญ) (๒๕๔๐ ค : ๓๓๔-๓๖๔) ได้แสดงทรรศนะไว้ว่า

“ ... พระเจ้าอโศกมหาราช ขึ้นครองราชย์ ณ นครปาฏลิบุตร ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพระสงฆ์อย่างมากมาย ... ทรงส่งสมณทูต ๘ สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในแคว้นที่อยู่ในพระราชอำนาจ และในต่างประเทศห่างไกล ศิลปกรรมเจริญรุ่งเรือง เริ่มมีสถาปัตยกรรมที่ทำด้วยศิลาแพร่หลายในชมพูทวีปเป็นครั้งแรก ... ต่อมาราชาผู้ครองอาณาจักรอื่น ซึ่งตั้งตัวขึ้นในสมัยเมื่อจักรวรรดิของพระเจ้าอโศกมหาราชกำลังสลายตัว ได้ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ที่สำคัญได้แก่ พระเจ้ามีลิท หรือ Menander กษัตริย์เชื้อชาติกรีก (ได้ครองดินแดนแถบแคว้นคันธาระและปัญจาบตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐) ... พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ ได้ได้ตอบปัญหาธรรมะและปรัชญาต่างๆ กับพระนาคเสนเถระ แล้วทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์มีลิทปัญหา พระพุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงจนรุ่งเรือง ศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียที่เรียกว่าแบบคันธาระก็เริ่มเกิดขึ้นด้วยอาศัยศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพระองค์ นักปราชญ์สันนิษฐานว่าเป็นยุคแรกที่มีการสร้างพระพุทธรูป ... ”

จากข้อสันนิษฐานของพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต) นั้น แสดงว่าพระพุทธรูปปรากฏหลักฐานว่าเริ่มสร้างประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ ในสมัยพระเจ้ามีลิทมาแล้ว ต่อมาในสมัยราชวงศ์กุษาณะมีการรวบรวมอาณาจักรได้ยิ่งใหญ่ แผ่อำนาจควบคุมตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำออกซัส ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ไปจนถึงลุ่มแม่น้ำคงคา กษัตริย์ในราชวงศ์กุษาณะที่มีอำนาจมากและนับถือพระพุทธศาสนา คือ พระเจ้ากนิษกะ เสด็จขึ้นครองราชย์ราว พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๑^๒ ด้วยความที่พระเจ้ากนิษกะทรงมีอำนาจในแคว้นคันธาราฐ จึงทรงให้สร้างพุทธเจดีย์อุทิศถวายแด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นกับพระเจ้าอโศกมหาราชทรงกระทำมา แต่ในสมัยนี้พระเจ้ากนิษกะได้โปรดให้สร้างพระพุทธรูปขึ้น เพราะได้รับแบบอย่างมาจากสมัยพระเจ้ามีลิทโดยช่างชาวโยนก ทำให้สมัยนี้เกิดมีประเพณีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น และความคิดดังกล่าวนี้ได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศตามลำดับ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๖๕ : ๔๖)

^๒ระยะเวลาการครองราชย์ของพระเจ้ากนิษกะ นักปราชญ์ทั้งหลายต่างสันนิษฐานแตกต่างกันออกไป แต่ในปัจจุบันข้อสันนิษฐานที่ยอมรับกันเป็นอันมาก คือ ข้อสันนิษฐานตามทฤษฎีของนาย Krishman เป็นผู้กำหนดขึ้น โดยได้มาจากหลักฐานการขุดค้นชั้นดิน และหลักฐานที่จารึก ระหว่าง ๑๔๔-๗ A.D. (พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕) และยอมรับกันว่าเป็นระยะเวลาครองราชย์ของพระองค์

๒.๒ พัฒนาการของพุทธศิลป์ในยุคต่างๆ

นับตั้งแต่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้เป็นรูปเคารพสักการะบูชา แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่น การสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคแต่ละสมัยของพุทธศาสนิกชน ล้วนอาศัยศรัทธาความเชื่อปสาทะความเลื่อมใสในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่ตั้ง พระพุทธรูปแต่ละยุคแต่ละสมัย มักจะใช่วางศิลป์ที่มีอยู่ตามท้องถิ่นในแต่ละประเทศ คิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้เป็นพุทธเจดีย์สำหรับเคารพและสักการะบูชา โดยมักจะสร้างพุทธรูปตามศิลปะของแต่ละชนชาติและกลุ่มชน ลักษณะความพิเศษทางศิลปกรรมเช่นนี้ ทำให้มีศิลปกรรมที่แตกต่างกันจนเกิดเป็นยุคสมัยสำหรับกำหนดคตินัยอายุของพระพุทธรูปจากศิลปะในการสร้างของแต่ละกลุ่มชน ลักษณะการจัดประเภทของศิลปะและพัฒนาการในการสร้างพระพุทธรูปมีดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ พัฒนาการของพุทธศิลป์ในประเทศอินเดีย

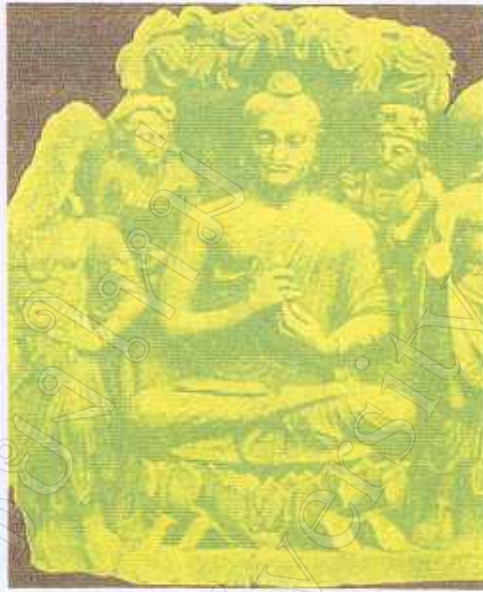
หลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายฉบับกล่าวตรงกันว่า พระพุทธรูปได้เริ่มสร้างขึ้นมากครั้งแรกในอินเดีย ตั้งแต่สมัยคันธารราฐเป็นต้นมา จนกลายเป็นพุทธศิลป์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยในแต่ละยุคแต่ละสมัยมีรูปแบบ ดังนี้คือ

๒.๒.๑.๑ พุทธศิลป์แบบคันธารราฐ

พระพุทธรูปศิลปะแบบคันธารราฐ เป็นศิลปะในประเทศอินเดียสมัยแรกที่มีการสร้างพระพุทธรูป ส่วนใหญ่มีโครงสร้างทางกายภาพเหมือนมนุษย์ เกิดขึ้นทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียเจริญรุ่งเรืองอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๐ และได้รับอิทธิพลศิลปะกรีกและโรมันรุ่นหลัง พระพุทธรูปในศิลปะแบบคันธารราฐมีลักษณะเด่น คือคล้ายกับเทพเจ้าของกรีก มีพระพักตร์อ่อนเยาว์เหมือนเด็กหนุ่ม พระนาสิกโค้งเป็นสัน พระโอษฐ์บางหยักโค้งอย่างงดงาม ขณะเดียวกันก็แสดงลักษณะของชาวตะวันตกด้วยคือ หลังพระเนตรอูมหนาอวบใหญ่ ตลอดจนพระกรรณที่ค่อนข้างหนาและยาน เพราะน้ำหนักของคัมพู ตามแบบชาวอินเดียชั้นสูงในสมัยโบราณ ทั้งชายหญิงที่นิยมใส่คัมพูกันทุกคน พระพุทธรูปคันธารราฐมีทั้งครองจีวรคลุมทั้งสองพระอังสาและห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ริวจีวรมีลักษณะเหมือนริ้วผ้าของประติมากรรมกรีกและโรมัน ระหว่างพระขนงมีอุรณา (Uma) ได้แก่ กลุ่มพระโลมาอันเป็นลักษณะหนึ่งในมหาปฐิธลักษณะ อุรณาหรืออุณาโลมนี้มักทำเป็นเม็ดกลม พระเกศาหยักศกเรียงเป็นระเบียบ พระโมลีรวขึ้นทำเป็นมวย

*เกี่ยวกับพุทธศิลป์ในประเทศอินเดีย ผู้วิจัยได้สรุปจากหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ (คำรพราชนาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ๒๔๖๕ : ๑-๗๑), และหนังสือศิลปของพระพุทธรูป (น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๑๕ : ๑-๘๒)

อยู่เหนือพระเศียร มีเส้นอำพันเล็กๆ รัศมีที่เจิด
ลักษณะมวยพระเกศานี้สมัยต่อมาจะกลายเป็นอุษณิษะ
(ushnisha) หรือเกตุมาลา คือส่วนที่ขึ้นออกมา
จากพระเศียรพระพุทธรูป รวมทั้งพระพุทธรูปใน
ประเทศไทยด้วย พระพุทธรูปคันธารราษฎร์มักสร้างเป็น
ลักษณะประทับนั่ง มักทำขัดสมาธิเพชร (คือเอาขา
ไขว้กัน) มากกว่าการนั่งขัดสมาธิราบ (ขาซ้อนกัน)
ประติมากรรมในศิลปะแบบคันธารราษฎร์มักทำจาก
หินชิสต์ (schist) คือหินที่มีสีน้ำเงินปนเทาหรือ
ค่อนข้างเขียวหรือบางองค์ทำด้วยปูนปั้น

ภาพ ๒ พระพุทธรูปศิลปะแบบคันธารราษฎร์^๔

๒.๒.๑.๒ พุทธศิลปะแบบมอรา

ศิลปะแบบมอราเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัย
ราชวงศ์กุษาณะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘ เป็น
พระพุทธรูปที่มีลักษณะแบบพื้นเมืองของอินเดีย
ลักษณะพระเศียรค่อนข้างกลม พระพักตร์อัม พระโอษฐ์
มีรอยยิ้ม พระเกศาเรียบไม่มีเส้น พระเมาลีทำเป็น
ขมวดกันหอยขนาดใหญ่อยู่เหนือพระเศียร มีอุณาโลม
เป็นรูปวงกลมระหว่างพระขนง กรองจีวรห่มเฉียง
หรือเรียกว่าห่มดอง เปิดพระอังสาขวา ผ้าจีวรบาง
แนวพระองค์มากกว่าศิลปะแบบคันธารราษฎร์
ที่พระอังสาซ้ายมีริ้วจีวรบางๆ เป็นเส้นคู่ขนานกัน
อย่างเป็นระเบียบ เพื่อแสดงถึงวิธีครองผ้าที่เป็น
เอกลักษณ์ ทรวดทรงของพระพุทธรูปมีพระวรกาย
ค่อนข้างใหญ่หนา

ภาพ ๓ พระพุทธรูปศิลปะแบบมอรา

^๔ ภาพ ๒ - ๒๖ ผู้วิจัยได้นำมาจากหนังสือพระแก้วมรกตและรัตนพิณพวงส์ (ตำนานพระแก้วมรกต)
(ฉวีงาม มาเจริญ, ๒๕๔๑ : ๘๖ - ๘๘), หนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๘, (อุดม รุ่งเรืองศรี บก.,
๒๕๔๒ : ๔๒๘๑ - ๔๓๒๗) และหนังสือสมบัติของไทย (สุรเดช ผดุงศิริเศรษฐ์, ๒๕๓๕ : ๖๗ - ๑๗๕)

๒.๒.๑.๓ พุทธศิลป์แบบอมราวตี

ศิลปะอินเดียแบบอมราวตี ได้รับอิทธิพลกรีกโรมันจากเมืองอเล็กซานเดรียเล็กน้อยแต่ไม่ปรากฏเด่นชัด เจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๘ พระพุทธรูปมีวงพักตร์ค่อนข้างยาว มุ้มพระเมาลีวิวัฒนาการเป็นพระเกตุมาลาอย่างชัดเจน เส้นพระเกศาทำเป็นขมวดเล็กๆ เวียนขวาทั่วพระเศียร จีวรมีลักษณะหนากว่าพระพุทธรูปแบบมถุรา ส่วนมากห่มเฉียง จีวรทำเป็นริ้วขนาดเท่าๆ กันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ริ้วเหล่านี้ตกลงมาจากพระอังสาซ้ายและม้วนย้อนขึ้นไปทางด้านขวา พระพุทธรูปแบบอมราวตีปรากฏขึ้นภายหลังพระพุทธรูปแบบมถุราเล็กน้อย

ภาพ ๔ พระพุทธรูปศิลปะแบบอมราวตี

๒.๒.๑.๔ พุทธศิลป์แบบคุปตะ

ศิลปะแบบคุปตะ จัดว่าเป็นยุคทอง (Classic) ของศิลปะอินเดีย เจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์คุปตะอันเป็นสมัยที่อินเดียมีเสถียรภาพทางการเมืองมั่นคงมาก มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๑๑ พระพุทธรูปในศิลปะแบบคุปตะมักสลักในแผ่นหินหรือหน้าผาขนาดใหญ่ แสดงภาพที่เห็นเต็มตัวทางด้านหน้า มีท่าตรึงค์ คือ ยืนเอียงตะโพกเล็กน้อยเข้ามาประกอบ พระพุทธรูปครองจีวรห่มคลุมทั้งสอง พระอังสาจีวรมีลักษณะบางแนบพระองค์ ทำให้มองเห็นทรวดทรงของพระพุทธรูปได้อย่างชัดเจน จีวรมีทั้งที่ทำเป็นริ้วและไม่เป็นริ้ว พระพักตร์สร้างตามอุดมคติ คือมีลักษณะค่อนข้างกลมอัม สี่พระพักตร์สงบดูแล้วค่อนข้างขรึม พระโอษฐ์อัม บางครั้งมองดูหน้าหลังพระเนตรอุม พระนาสิกไม่โค้งเหมือนพระพุทธรูปสมัยแรกๆ พระเกศาทำเป็นเม็ดกลมเล็กๆ เรียงเป็น

ภาพ ๕ พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ

ระเบียบทั่วพระเศียรพระพุทธรูปประทับนั่งมักอยู่ในท่าขัดสมาธิเพชร สิ่งที่ขาดไม่ได้และเป็นลักษณะเด่นสำหรับ พระพุทธรูปแบบคุปตะ คือประภามณฑลหรือรัศมีรูปวงกลมขนาดใหญ่ เบื้องหลังพระพุทธรูปที่ประภามณฑลนี้มักสลักวดลายอย่างวิจิตรมากกว่าสมัยต้นรัตนราช พระพุทธรูปยืนจะมีจีวรที่ห้อยจากพระหัตถ์ทั้งสองข้างวกมาทางด้านหน้า เส้นจีวรและประภามณฑล ทำให้พระพุทธรูปแบบคุปตะมีลักษณะเหมือนภาพสลักนูนสูงมากกว่าประติมากรรมลอยตัว

๒.๒.๑.๕ พุทธศิลป์แบบหลังคุปตะ

ศิลปะแบบหลังคุปตะมีอายุในราว พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ พระพุทธรูปสมัยนี้ ทรวดทรง ค่อนข้างอ้วนเตี้ยทอจะทอกว่าสมัยคุปตะ พระเศียรใหญ่ พระศอกอวบ สีพระพักตร์ดูว่าแบบ คุปตะ เม็ดพระศกใหญ่ จีวรบางแนบสนิทพระองค์ ไม่มีริ้ว มีทั้งห่มคลุมและห่มเฉียง นอกจากนี้ยัง ปรากฏพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาประทับนั่งห้อย พระบาท พระชานุแยกห่างจากกัน แต่สันพระบาท วางชิดกัน ศิลปะแบบหลังคุปตะแพร่อิทธิพลให้แก่ ศิลปะในเอเชียอาคเนย์ ลังกา และศิลปะในหมู่เกาะ อินโดนีเซีย

ภาพ ๖ พระพุทธรูปศิลปะแบบหลังคุปตะ

๒.๒.๑.๖ พุทธศิลป์แบบปาละ-เสนะ

ศิลปะอินเดียแบบปาละและเสนะ เกิดขึ้นในแคว้นเบงกอล ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ พระพุทธรูปปาละรุ่นแรกมีอิทธิพลของศิลปะแบบหลัง คุปตะ มีพระวรกายอวบ พระเศียรใหญ่ พระพักตร์อูม เม็ดพระศกเป็นรูปก้นหอย ครองจีวรบางแนบพระองค์ มีริ้วผ้าซึ่งลักษณะไม่เหมือนธรรมชาติ มีทั้งห่มคลุม และห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา พระพุทธรูปประทับนั่ง มักขัดสมาธิเพชร มีดอกบัวรองรับ ถัดไปเป็นสองชั้น มีกลีบซ้อนและเกสรด้วย พระพุทธรูปศิลปะแบบ ปาละ-เสนะนี้ นักปราชญ์บางท่านสันนิษฐานว่าได้

ภาพ ๗ พระพุทธรูปศิลปะแบบปาละ - เสนะ

พัฒนาการมาเป็นพระพุทธรูป ที่เรียกกันว่า “พระสิงห์” ศิลปะอินเดียแบบปาละระยะแรกนิยมสร้างพระพุทธรูป ต่อเมื่อพุทธศาสนาเถรวาทมีอายุมากขึ้น จึงหันมานิยมสร้างรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ต่อมาภายหลังพัฒนาการมานิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประติมากรรมสมัยหลังนี้มักมีแผ่นหลัง พอถึงสมัยราชวงศ์เสนะ ประติมากรรมจะมีรูปร่างหนาและลักษณะผิดธรรมชาติยิ่งขึ้น พระพุทธรูปทรงเครื่องจะครองจีวรและสวมเครื่องอาภรณ์ไปพร้อมกัน

๒.๒.๒ พัฒนาการของพุทธศิลป์ในประเทศลังกา

ลังกาเป็นประเทศที่มีความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด รองลงมาจากอินเดีย และพระพุทธศาสนายังดำรงมั่นอยู่ในประเทศศรีลังกาจนทุกวันนี้ นับตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระมหินทเถระพระราชโอรสของพระองค์ นำเอาพระบรมพุทธรูปมาประดิษฐานในลังกา อิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้พัฒนาการให้ลังกามีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะอย่างสูงสุด โดยเฉพาะเจดีย์ต่างๆ และพระพุทธรูปแต่ละสมัยก็ล้วนแล้วแต่มีความงดงามตามแบบของลังกา ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตน มีรายละเอียดดังนี้ (ปริชา นุ่นสุข, ๒๕๔๐ : ๑๓-๑๓)

๒.๒.๒.๑ พุทธศิลป์ลังกาแบบอนูราชปุระ

เจริญรุ่งเรืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๑๔ เกิดขึ้นสมัยที่อนูราชปุระเป็นเมืองหลวงของศรีลังกาพระพุทธรูปแบบอนูราชปุระได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอมราวดีและคุปตะ พระพุทธรูปรุ่นแรกจะมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปศิลปะแบบอมราวดีคือห่มเฉียง จีวรเป็นริ้ว เบื้องล่างใกล้พระบาททางด้านขวา มีขอบจีวรหนาก่อขึ้นไปพาดพระกรซ้าย ต่อมาเมื่อได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบคุปตะแล้วพระพุทธรูปลังกาบางองค์ก็มีจีวรเรียบไม่มีริ้ว เช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปคุปตะ (ปริชา นุ่นสุข, ๒๕๔๐ : ๕๓-๕๓)

ภาพ ๘ พระพุทธรูปศิลปะแบบอนูราชปุระ

๒.๒.๒.๒ พุทธศิลป์ลังกาแบบโปโลนนารูวะ

เจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ เกิดขึ้นในสมัยโปโลนนารูวะเป็นเมืองหลวง ลักษณะศิลปะสืบเนื่องมาจากศิลปะแบบอนูราธปุระ แต่มีขนาดใหญ่ขึ้น พระพุทธรูปสำริดได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียทางใต้ จึงมีลักษณะแข็งแกร่งค้ำงไม่งดงาม และเริ่มทำรัศมีเป็นเปลวคล้ายพินอยู่บนพระเกตุมาลา ศิลปะลังกาชุดนี้ให้อิทธิพลแก่ศิลปะไทยสมัยสุโขทัย ต่อมาในสมัยหลังศิลปะเริ่มเสื่อมลง ผ้าจีวรทำเป็นริ้วเล็กๆ เหมือนจีวร แบบผ้าแพร (ปรีชา นุ่นสุข, ๒๕๔๐ : ๕๗-๖๐)

ภาพ ๘ พระพุทธรูปศิลปะแบบโปโลนนารูวะ

๒.๒.๓ พัฒนาการของพุทธศิลป์ในชวา

ชวาเป็นประเทศหนึ่งที่รับนับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาท หายาน ดังปรากฏที่มหาเจดีย์บรมพุทโธ ชวามีศิลปะทั้งงดงามไม่แพ้พุทธศิลป์ของชาติอื่น ลักษณะพุทธศิลป์ของชวา ปรากฏรายละเอียดดังนี้ (ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล, ๒๕๑๕ : ๓๖ - ๕๔)

๒.๒.๓.๑ พุทธศิลป์แบบอินเดียชวาหรือชวาภาคกลาง

มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือ ๑๓ - ๑๖ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะ เนื่องจากชวานับถือศาสนาพุทธเถรวาท จึงสร้างพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ตามแบบมหายานพระพุทธรูปชวามีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระโอษฐ์หนา และสี่พระพักตร์สงบ ขมวดพระเกศาเป็นรูปก้นหอยมีขนาดใหญ่ ทรวดทรงพระพุทธรูปมักหนา จีวรบางแนบพระองค์ไม่มีริ้ว ห่มเฉียงหรือห่มคลุม พระพุทธรูปประทับนั่งมักขัดสมาธิเพชร บางครั้งก็นั่งห้อยพระบาท ใช้ท่าหรือปางเป็นเครื่องแสดงว่าหมายถึงพระพุทธเจ้าตามคติของมหายาน

ภาพ ๑๐ พระพุทธรูปศิลปะแบบชวากลาง

๒.๒.๓.๒ พุทธศิลป์ชาวภาคตะวันออก

มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ ประติมากรรมชาสมัยนี้มีอิทธิพลพื้นเมืองมากขึ้น ลักษณะไม่คงามเหมือนสมัยแรก พุทธศิลป์เป็นไปแบบเรียบง่ายไม่เน้นรายละเอียดมากนัก

๒.๒.๔ พัฒนาการของพุทธศิลป์ในประเทศไทย

ประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ไทยได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาผ่านมาทางอินเดีย ดังกา เจมร พม่า (มอญ) เป็นเหตุให้พุทธศิลป์ในไทยเรานี้มีความงดงามอย่างหลากหลาย โดยแบ่งยุคสมัยของพระพุทธรูปตามพุทธศิลป์ที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปของไทยได้พัฒนาการเรื่อยมาโดยลำดับ โดยเริ่มนับตั้งแต่สมัยทวารวดี จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศิลป์ของไทยจึงงดงามไม่แพ้ชนชาติอื่นเลย (ประยูร อุฎฺฐาภะ, ๒๕๓๓ : ๑ - ๕) รายละเอียดของพระพุทธรูปในสมัยต่างๆ มีดังนี้

๒.๒.๔.๑ พุทธศิลป์แบบทวารวดี

มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ อาณาจักรทวารวดีมีชื่อปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนฟาเหียนซึ่งได้เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียโดยผ่านประเทศไทย และจากการขุดค้นของนักโบราณคดี ได้พบเหรียญเงินจารึกชื่ออาณาจักรนี้ที่จังหวัดนครปฐม รวมทั้งปรากฏโบราณสถานและโบราณวัตถุในสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก อาณาจักรทวารวดีนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกาย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศิลปะมาจากอินเดียคือสมัยคุปตะ และหลังคุปตะ สมัยปาละและเสนะ พระพุทธรูปแบบทวารวดี ทำด้วยศิลาและปูนปั้น ส่วนที่ทำด้วยสำริดมักมีขนาดเล็ก

ภาพ ๑๑ พระพุทธรูปศิลปะแบบทวารวดี

ลักษณะของพระพุทธรูปแบบทวารวดีรุ่นแรก จะมีได้พระพักตร์คล้ายพระพุทธรูปอินเดียแบบคุปตะมาก ครองจีวรไม่มีริ้วบางแนบพระองค์ ขมวดพระเกศาเป็นรูปก้นหอยขนาดใหญ่ พระพุทธรูปสมัยหลังจะมีอิทธิพลพื้นเมืองยิ่งขึ้น คือทำพระขนงเป็นเส้นนูนโค้งต่อกัน พระโอษฐ์กว้างและแบน พระนาสิกใหญ่ การครองจีวรมีทั้งห่มคลุมและห่มเฉียง ห่มเฉียงมักมีสังฆาฏิคาด พระอังสาซ้าย ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปที่เกิดในประเทศไทยและลังกา สมัยหลังมักสร้างแบบประทับนั่งขัดสมาธิราบ นอกจากนี้ยังนิยมทำพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทปางปฐมเทศนาด้วย

๒.๒.๔.๒ พุทธศิลป์แบบศรีวิชัย

เจริญรุ่งเรืองมากในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ ได้รับอิทธิพลจากอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ ปาละ-เสนะตามลำดับ โบราณวัตถุส่วนมาก พบทางภาคใต้ของประเทศไทยมีลักษณะคล้ายที่พบในหมู่เกาะชวาและสุมาตรา เนื่องจากศิลปะแบบศรีวิชัยเป็นศิลปะในพุทธศาสนาเถรวาท ประติมากรรมส่วนใหญ่ได้แก่รูปพระ โพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร พบที่เป็นพระพุทธรูปนั้นมีส่วนน้อย พระพุทธรูปจะมีพระเกตุมาลาเป็นค่อม เม็ดพระศก หรือขมวดพระเกศาเล็ก เนื้อพระอุระเบื้องซ้ายทำชายจีวรซ้อนกันเป็นริ้ว พระพุทธรูปองค์ที่สำคัญคือ พระพุทธรูปนาคปรกซึ่งพบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีจารึกที่ฐานว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖ พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะปางมารวิชัย

ภาพ ๑๒ พระพุทธรูปศิลปะแบบศรีวิชัย

๒.๒.๔.๓ พุทธศิลป์แบบลพบุรี

เป็นศิลปะที่พบมากอยู่ในบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ศิลปะแบบลพบุรีไม่พบอักษรจารึกอายุแน่นอน แต่เนื่องจากมีลักษณะบางประการคล้ายศิลปกรรมในประเทศกัมพูชา ฉะนั้นนักโบราณคดี จึงตั้งชื่อว่า ศิลปะลพบุรี และกำหนดอายุหรือสมัยนั้นอนุโลมตามแบบศิลปะในประเทศกัมพูชาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ประติมากรรมที่ค้นพบมักทำด้วยศิลาและสำริด นิยมทำพระพุทธรูปทรงเครื่องและพระพุทธรูปนาคปรก พระพุทธรูปแบบลพบุรียังคงทำเกตุมาลาเป็นค่อมเหมือนสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูปทรงต่างๆ คือ คล้ายรูปก้นหอย รูปคล้ายฝ่ามือ

ภาพ ๑๓ พระพุทธรูปศิลปะแบบลพบุรี

รูปคล้ายมงกุฎเทวรูป และเป็นรูปดอกบัวมีกลีบโดยรอบ มีไรพระศกเป็นเส้นใหญ่กว่าพระพุทธรูปศรีวิชัย เส้นพระเกศามีหลายแบบ คือทำคล้ายเส้นผมคนจริงๆ บ้าง ทำเป็นขมวดใหญ่บ้างเล็กบ้าง พระพักตร์มีลักษณะกว้าง พระโอษฐ์เบะ พระหนูป้าน พระขนงนูนเป็นสันออกมา พระนาสิกโค้งยาว พระพุทธรูปยืนมักทำจีวรห่มคลุม พระพุทธรูปนั่งทำครองจีวรทั้งสองแบบ มีสังฆาฏิพาด พระอังสาซ้าย ชายขาวจดพระนาภี ขอบสบงข้างบนเผยเป็นสัน ถ้าเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องทำศิราภรณ์อย่างทรงเทริดบ้าง กระบังหน้าบ้าง มีกุดชฎรูปร่างค่อนข้างหนัก บางองค์ทรงเครื่องอื่นๆ เช่น ฉลองพระศอ พาหุรัด และรัดประคดด้วย ฐานรองมีทั้งที่ทำเป็นบัวคว่ำบัวหงาย บางองค์ก็มีบัวหงายอย่างเดียว และบัวคว่ำอย่างเดียว

๒.๒.๔.๔ พุทธศิลป์แบบเชียงแสน

ศิลปะแบบเชียงแสนเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณที่มีการพบพระพุทธรูปแบบเชียงแสนซึ่งมีลักษณะงดงามมากที่สุด คือบริเวณอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ศิลปะเชียงแสนคงเริ่มตั้งแต่ชนชาติไทยก่อตั้งอาณาจักรเงินยาง ใน พ.ศ. ๑๖๐๐ ลงมา ศิลปะแบบเชียงแสนเป็นศิลปะในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งแบ่งพระพุทธรูปออกเป็น ๓ รุ่น นิยมเรียกกันว่าพระสิงห์ คือ

๑. พระเชียงแสนสิงห์ ๑

พระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์ ๑ นี้มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปอินเดีย โดยรับอิทธิพลศิลปะแบบปาละ-เสนาะ มีลักษณะพระพักตร์กลม พระขนงเรียวโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนูป้าน พระพุทธรูปมีพระพักตร์คล้ายจะยิ้ม เมื่อดพระศกค่อนข้างใหญ่เป็นด้อมกลมหรือรูปก้นหอย ไม่มีไรพระศก พระรัศมีเป็นด้อมกลมหรือรูปดอกบัวตูม พระองค์อวบ พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นพาดเหนือราวพระถัน พระพุทธรูปประทับนั่ง มักทำเป็นท่าขัดสมาธิเพชร ฐานพระมีบัวคว่ำบัวหงายรองรับ หรือบางครั้งก็ทำเป็นฐานเขียง

ภาพ ๑๔ พระพุทธรูปศิลปะแบบเชียงแสนสิงห์ ๑

๒. พระเจียงแสนสิงห์ ๒

พระพุทธรูปเจียงแสนสิงห์ ๒ มีพุทธลักษณะเช่นเดียวกันกับพระสิงห์ ๑ คือพระพักตร์กลม พระอุระค่อนข้างอวบ พระเกตุมาลาเป็นดอกบัวกลม เม็ดพระศกค่อนข้างใหญ่ แต่ชายสังฆาฏิยาวลงมาถึงพระถัน ฐานพระพุทธรูปทำเป็นทรงบัวหงาย

๓. พระเจียงแสนสิงห์ ๓

เป็นพระพุทธรูปล้านนา ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย มีพุทธลักษณะปางประทับบนฐานราบ ไม่ตกแต่งลวดลาย นั่งขัดสมาธิราบ ชายผ้าสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี พระเกตุมาลาเป็นรัศมีเปลวแบบสุโขทัย พระศกมีขนาดเล็ก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่มที่ ๘, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๗ - ๔๒๘๘)

พระพุทธรูปเจียงแสนส่วนมากหล่อด้วยโลหะ เช่น สำริด มีที่แกะสลักด้วยแก้วผลึกสีต่างๆ เช่นกัน มักจะได้แก่สีขาว เขียว และชมพู นอกจากนี้ยังมีที่ทำด้วยปูนปั้น ศิลปะเจียงแสนมีอิทธิพลต่อการสร้างพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ในสมัยต่อมา

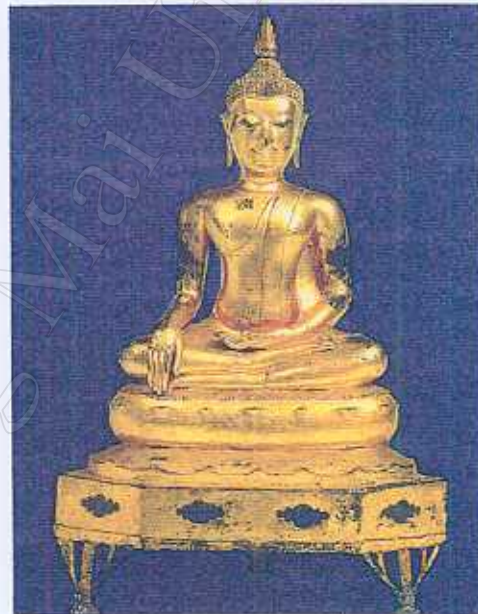
๒.๒.๔.๕ พุทธศิลป์แบบล้านนา

รูปแบบของพุทธศิลป์ในล้านนานั้น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่มที่ ๘, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๕ - ๔๒๘๘) แบ่งออกเป็น ๓ แบบ โดยแบ่งตามลักษณะทางศิลปะและอายุของพระพุทธรูป คือ

๑. พระพุทธรูปแบบหริภุญชัย
๒. พระพุทธรูปแบบล้านนาตอนต้น และแบบล้านนาตอนปลาย
๓. พระพุทธรูปแบบพม่า

ภาพ ๑๕ พระพุทธรูปศิลปะแบบเจียงแสนสิงห์ ๒

ภาพ ๑๖ พระพุทธรูปศิลปะแบบเจียงแสนสิงห์ ๓

(๑) พระพุทธรูปแบบหริภุญชัย

พระพุทธรูปแบบหริภุญชัย ประมาณอายุราว พ.ศ. ๑๓๓๘ - ๑๘๓๕ กำหนดอายุตามระยะเวลาการ สร้างหริภุญชัยจนถึงสมัยพระญามังรายสร้างเมือง เชียงใหม่ ลักษณะพระพุทธรูปยุคนี้นิยมสร้างด้วยการ สลักจากหินทราย นิยมสร้างพระพุทธรูปในปาง สมาริเหมือนพระพุทธรูปพะเยา และช่างหริภุญชัย สร้างพระพุทธรูปโดยสลักจากหินทราย และทำเป็น แบบปูนปั้นก็มีแต่ไม่มากนัก บางครั้งก็ทำมาจากดินเผา ส่วนใหญ่ใช้ประดิษฐานที่ซุ้มเจดีย์ ลักษณะที่เด่นกั คือพระเศียรกลม เม็ดพระศกเป็นก้อนหอยใหญ่ ไม่มีเกตุ มาลาพระนาสิกกว้าง พระโอษฐ์หนา ห่มจีวรแบบ ห่มคลุม (สันติ เล็กสุขุม, ๒๕๓๘ : ๒๗ - ๓๕)

ภาพ ๑๗ พระพุทธรูปศิลปะแบบหริภุญชัย

(๒) พระพุทธรูปแบบล้านนาตอนต้น และแบบล้านนาตอนปลาย

พระพุทธรูปในสมัยนี้มีอายุอยู่ในราวรัชกาล พระญามังราย เมื่อพระองค์ได้นำช่างมาจากเมืองอังวะ ในราว พ.ศ. ๑๘๓๓ ถึงสมัยที่เชียงใหม่และล้านนา ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๑ ช่างล้านนา นิยมสร้างพระพุทธรูปโดยอาศัยศิลปะเชียงแสนแบบ พระสิงห์ ซึ่งมีพุทธลักษณะใกล้เคียงกัน โดยอาศัย แบบศิลปะสกุลช่างปาละของอินเดีย และผสมผสาน กับศิลปะสุโขทัย พุทธรูปสมัยนี้มักสร้างด้วยทองคำริด มีทั้งปางประทับยืนและปางมารวิชัย

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในล้านนาเรียกว่า “พระสิงห์หนึ่ง พระสิงห์สอง พระสิงห์สาม” พระสิงห์หนึ่ง เป็นแบบพระพุทธรูปที่รับอิทธิพลจาก ศิลปะปาละ-เสนะ โดยประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ภาพ ๑๘ พระพุทธรูปศิลปะแบบเชียงแสนตอนต้น

พระพักตร์กลม พระอุระอวบ พระเกตุมาลาเป็นรูปดอกบัวกลม เมื่อดพระสกค่อนข้างใหญ่ ชายสังฆาฏิอยู่เหนือพระตันฐานพระพุทธรูปเป็นทรงบัวหงาย

พระพุทธรูปแบบพระสิงห์สอง มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบพระสิงห์หนึ่ง แต่ชายสังฆาฏิทำเป็นรูปเขี้ยวตะขาบพาดค้ำลงมาถึงพระตัน ฐานพระพุทธรูปแบบพระสิงห์สาม เป็นพระพุทธรูป ถิ่นนาที่มีพระวรกายเพรียวกว่าพระสิงห์หนึ่งและพระสิงห์สอง เพราะได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย มีพุทธลักษณะปางประทับนั่งแบบฐานราบ ไม่ตกแต่งลวดลาย นิ่งขจัดสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี พระเกตุมาลาเป็นรัศมีเปลวแบบสุโขทัย พระศกมีขนาดเล็ก

ภาพ ๑๙ พระพุทธรูปศิลปะแบบเชียงแสนคอนปลาย

(๓) พระพุทธรูปแบบพม่า

รูปแบบของพระพุทธรูปแบบพม่าที่ปรากฏในล้านนา เกิดจากการเข้ามาของกลุ่มพ่อค้าไม้ชาวพม่า โดยเฉพาะเมื่อครั้งล้านนากำลังรุ่งเรืองในด้านกิจการค้าไม้ ช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปแบบพม่าในล้านนามักจะได้รับอิทธิพลศิลปะพม่า จากเมืองมณฑลเลย์ โดยสร้างจากแก้วสี ตำริด ไม้แกะสลัก และตกแต่งด้วยอัญมณีที่พระนลาฏ แต่โดยทั่วไปพระพุทธรูปปางมารวิชัยนี้มักจะมีลักษณะองค์พระค่อนข้างอวบ พระศอกยื่น ประทับนั่งโดยช่วงตั้งแต่ไหล่ขึ้นไปมีทำเอียงไปด้านหน้า พระพุทธรูปลักษณะนี้พม่าเรียกว่า “เตงบเลงเขว” พระพักตร์เหลี่ยม พระนลาฏแคบ พระโอษฐ์กว้าง พระกรรณยาว จีวรเป็นแบบห่มคลุมวัสดุที่สร้างด้วยสำริด แก้วสีขาว (อลาบาสเตอร์) ไม้สัก ไม้ไผ่สาน แล้วเสกผ้าห่มทาบที่เรียกว่า พระชาโล

ภาพ ๒๐ พระพุทธรูปล้านนาศิลปะแบบพม่า

นอกจากพระพุทธรูปทั้งสามแบบดังกล่าวแล้ว ในล้านนายังปรากฏพระพุทธรูปศิลปะแบบไทลื้อ สิบสองปันนา เช่น ที่พบในจังหวัดพะเยา และบางอำเภอ ในจังหวัดน่าน เป็นต้น

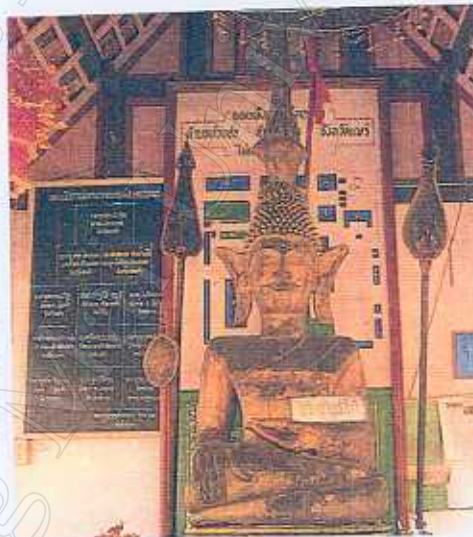
พระพุทธรูปสกุลช่างเชียงใหม่จะมีสองลักษณะ คือ แบบที่ได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยผสมกับเชียงแสนรุ่นหลัง กับแบบที่สร้างเลียนแบบศิลปะเชียงแสนรุ่นแรก พระพุทธรูปในสกุลช่างฝางซึ่งมีอยู่น้อยนั้น มักจะสร้างด้วยทองคำริศคมดำ เน้นเส้นคมที่พระนาสิกและพระขนง

ภาพ ๒๑ พระพุทธรูปล้านนาศิลปะแบบพะเยา

พระพุทธรูปในสกุลช่างพะเยามักจะสร้างด้วยหินทราย ซึ่งพระพุทธรูปเช่นนี้ที่ค้นพบส่วนใหญ่ พระเศียรมักจะหักออกจากองค์พระ

พระพุทธรูปในสกุลช่างน่าน มักจะสร้างเป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนผสมสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปทองคำปางลีลา วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน บางครั้งก็สร้างแบบง่ายๆ เช่นพระเจ้าพร้าได้ วัดพระธาตุศรีดอนคำ อำเภอถอง จังหวัดแพร่ และพระเจ้าพร้าได้ที่หอคำหลวง ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ที่สร้างโดยใช้พร้าได้อย่างเดียว เป็นอุปกรณ์ในการสร้าง แม้จะมีพุทธลักษณะที่ไม่งดงาม แต่ก็มีคุณค่าทางด้านจิตใจของผู้สร้างที่สูงส่ง

ภาพ ๒๒ พระเจ้าพร้าได้ ประดิษฐาน ณ หอคำหลวง ไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

๒.๒.๔.๖ พุทธศิลป์แบบสุโขทัย

พุทธศิลป์แบบสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี กำหนดอายุตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ ลงมา คือเริ่มตั้งแต่เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สถาปนาอาณาจักรสุโขทัย พระพุทธรูปในศิลปะแบบสุโขทัยเป็นพระพุทธรูปในพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวัจส์ ศิลปะสมัยนี้จัดเป็นยุคทอง (Classic) ของศิลปะไทย ลักษณะโดยทั่วไปของพระพุทธรูปสุโขทัย พระพุทธรูปมีทรวดทรงได้สัดส่วนงดงาม พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโค้งเป็นวงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์บาง พระหนุเหลี่ยม ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี มีปลาย ๒ แฉกยื่นเป็นรูปเขี้ยวตะขาบ พระพุทธรูปมักนั่งขัดสมาธิราบ

ฐานหน้ากระดาน ตอนกลางบานแอ่นเข้าข้างใน
ถ้าเป็นฐานบัวกลีบบัวมีลักษณะเหมือนอย่างฐาน
พระพุทธรชินราช นักโบราณคดีแบ่งพระพุทธรูป
แบบสุโขทัยเป็นหมวดย่อยตามลักษณะพิเศษที่
ปรากฏดังนี้

หมวดใหญ่

ลักษณะพระพุทธรูปมีวงพระพักตร์
และพระวรกายตามแบบพระพุทธรูปแบบลังกา
ทรวดทรงยังเป็นแบบเดิมคือค่อนข้างอวบ
พระพักตร์และการห่มจีวรยังคงเป็นแบบศิลปะ
ลังกาอยู่

หมวดกำแพงเพชร

ลักษณะใกล้เคียงกับหมวดใหญ่ แต่ว่า
พระพักตร์ค่อนข้างเรียวงามกว่า พบมากใน
จังหวัดกำแพงเพชร

หมวดพระพุทธรชินราช

สร้างในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท พระพักตร์พระพุทธรูปค่อนข้างกลมทำนองผล
มะตูมแบบอินเดีย สร้างตามพุทธลักษณะที่ปรากฏในลัมภีร์ เห็นได้จากปลายนิ้วทั้ง ๔ ที่ยาวเท่ากัน
ผิดกับนิ้วมนุษย์ มีกลุ่มพระโลมาที่พระนลาฏ นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษที่ไม่เคยปรากฏใน
พระพุทธรูปสมัยอื่นมาก่อนคือเส้นจีวรคาดที่พระขนูทั้งสองข้าง ลักษณะนี้ได้ถ่ายทอดให้แก่
ศิลปะเชียงแสนรุ่นหลัง พระพุทธรูปยุคนี้ถือว่าเป็นพุทธศิลป์ที่งดงามมาก

หมวดพิษณุโลกรุ่นหลัง

พระพุทธรูปรุ่นนี้สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ภายหลังจากอาณาจักรสุโขทัยเสีย
เอกราชแก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว นิยมสร้างพระพุทธรูปขึ้น ลักษณะพระพุทธรูปไม่ค่อยอ่อนช้อย
เหมือนสมัยแรกๆ

หมวดเบ็ดเตล็ด

หมายถึงพระพุทธรูปที่จัดรวมเข้าในหมวดต่างๆ ไม่ได้ โดยรวมทั้งแบบวัดตะกวน ซึ่งมี
ลักษณะผสมของแบบศิลปะแบบเชียงแสน ลังกา และสุโขทัยด้วย

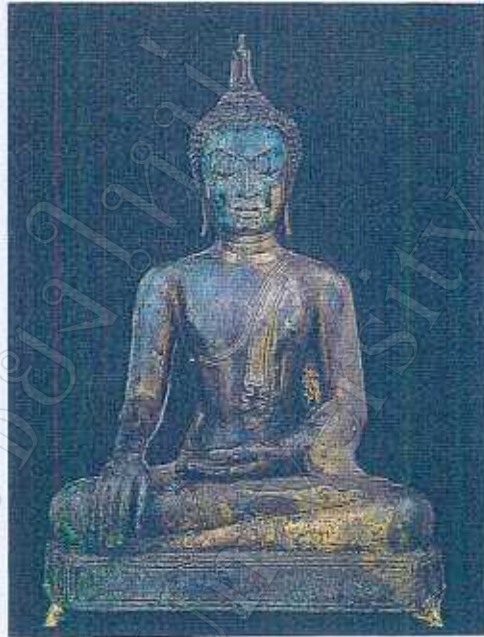
ภาพ ๒๑ พระพุทธรูปศิลปะแบบสุโขทัย

๒.๒.๔.๗ พุทธศิลป์แบบอุทอง

ศิลปะแบบอุทองเป็นศิลปะที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนภาคกลางของไทย ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรทวารวดี โดยเจริญควบคู่ไปกับศิลปะแบบเขียงแสนและสุโขทัย มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือ ๑๘ ถึง ๒๐ แบ่งออกเป็น ๓ หมวดคือ

รุ่นที่ ๑ เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบทวารวดีและเขมร มีพระพักตร์ค่อนข้างกว้าง พระหนูป้านแบบคางมนุษย์ พระโอษฐ์แฉะ รัศมีเป็นดอมนีลเมศพระศกละเอียดย มีไรพระศกเป็นกรอบรอบวงพักตร์ ผ้านั่งยาว มีทั้งที่เป็นแบบปลายตัดเป็นเส้นตรงและปลายแฉก ขอบผ้าอันตรวาสกเป็นสัน ประทับนั่งขัดสมาธิราบ มีฐานเป็นแบบหน้ากระดานแอ่นเป็นร่องเข้าข้างในพระพุทธรูปรุ่นนี้สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

รุ่นที่ ๒ พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัย ลักษณะวงพักตร์งดงามและยาวรี รัศมีเป็นเปลว ไรพระศกมีหยักแหลมตรงกลาง พระนลาฏพระพุทธรูปรุ่นนี้อาจสร้างภายหลังสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้ว มีแนวคิดในการสร้างพุทธศิลป์แบบนี้เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพ ๒๔ พระพุทธรูปศิลปะแบบอุทอง รุ่นที่ ๑

ภาพ ๒๕ พระพุทธรูปศิลปะแบบอุทอง รุ่นที่ ๒

๒.๒.๔.๘ พุทธศิลป์อยุธยา

ศิลปะแบบอยุธยาเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา พระมดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๖๕ : ๑๒๕-๑๓๗) ได้ทรงสรุปไว้โดยแบ่งออกเป็น ๔ ยุค คือ

ยุคที่ ๑ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทอง ถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๘๕๕-๒๐๓๔) รวมระยะเวลา ๑๗๙ ปี พุทธรูปในสมัยนี้ได้ถือแบบอย่างสมัยลพบุรียิ่งกว่าสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยนี้จึงมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปแบบขอมมักเรียกว่า“พระเมืองสวรรค์”

ยุคที่ ๒ ตั้งแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ จนถึงรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๐๐๖-๒๑๗๑) รวมระยะเวลา ๑๖๕ ปี พระพุทธรูปในยุคนี้นิยมหล่อเป็นพระยืนองค์ใหญ่ โดยถ่ายแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยมา

ยุคที่ ๓ ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง จนถึงรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ.๒๑๗๓-๒๒๗๕) รวมระยะเวลา ๑๐๒ ปี พระพุทธรูปที่เคยสร้างเป็นพระก่อหรือพระหล่อมาแต่ก่อน กลับนิยมสร้างด้วยศิลาทรายตามแบบพระพุทธรูปที่นครวัด นครธม เมืองขมร ฝีมือทำพระพุทธรูปลักษณะเป็นอย่างขอมกับไทยปนกัน

ยุคที่ ๔ ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.๒๒๗๔-๒๓๑๐) รวมระยะเวลา ๓๕ ปี ในยุคนี้อาจเป็นยุคเสื่อมของศิลปะอยุธยา พระพุทธรูปในยุคนี้น่าจะไม่ได้สร้างมากนัก ทั้งความงามจะหย่อนกว่าพระพุทธรูปในยุคนั้น ๆ

ภาพ ๒๖ พระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยา

ภาพ ๒๗ พระพุทธรูปทรงเครื่อง
ศิลปะแบบอยุธยา วัดหน้าพระเมรุ

๒.๒.๔.๕ พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์

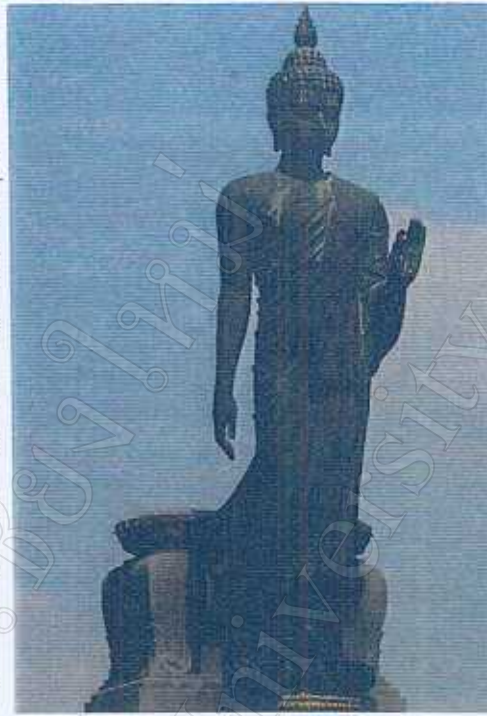
ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ โดยในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับพุทธศิลป์ที่ชัดเจน เพราะเป็นยุคที่เพิ่งได้รับเอกราชและอยู่ในระหว่างทำนุบำรุงบ้านเมือง ทำให้พระมหากษัตริย์ หนูช่าง และประชาชนไม่มีเวลาสร้างสรรคงานทางพุทธศิลป์ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์บ้านเมืองเริ่มเป็นปึกแผ่นมั่นคง ทำให้มีการสร้างสรรคงานทางพุทธศิลป์เกิดขึ้น ลักษณะการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ในแต่ละรัชกาล มีดังนี้

ในรัชกาลที่ ๑ ไม่ค่อยมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้อารามพระพุทธรูปโบราณซึ่งทั้งชำรุดทรุดโทรมอยู่ที่อื่นมาบูรณะปฏิสังขรณ์ ส่วนพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้ก็มีลักษณะงดงาม เช่น พระคันธารราษฎร์ซึ่งตั้งในพระราชพิธีรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งพระราชหฤทัยจะหล่อพระให้มีขนาดใหญ่ตามแบบสมัยอยุธยา โดยโปรดฯ ให้มีการหล่อพระประธานวัดราชโอรสาราม พระประธานวัดสุทัศนเทพวราราม พระประธานวัดราชนาคาราม และพระประธานวัดเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น

ลักษณะพระพุทธรูปที่สร้างในขึ้นรัชกาลนี้ คล้ายกับประสงคจะให้มีทรวดทรงและเครื่องประดับทั้งงดงามเหมือนกันกับหุ่นที่ปั้นขึ้นมา เพราะช่างในสมัยนี้ไม่นิยมสร้างให้เหมือนลักษณะมนุษย์สามัญ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ได้เกิดพระราชศรัทธาคำริที่จะสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เหมือนอย่างโบราณประเพณีครั้งกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาได้เคยบำเพ็ญมา คือการสร้างพระพุทธรูปอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าในรัชกาลก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์พุทธประวัติ ลึกละเอียดพุทธอิริยาบถต่างๆ แล้วสร้างเป็นพระพุทธรูปปางนั้นๆ เพิ่มเติมจากปางที่มีมาแต่เดิมในสมัยอยุธยาเป็น ๔๐ ปาง ปัจจุบันนี้พระพุทธรูปดังกล่าวประดิษฐานอยู่ในหอราชamaniสุรณัฏภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง ถือได้ว่าเป็นแบบปางพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดให้มีการก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและโบราณสถานต่างๆ มากมาย รวมทั้งได้นำพระพุทธรูปในที่ต่างๆ มาไว้ในกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย ในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๖ และที่ ๗ เป็นสมัยที่อารยธรรมแผนใหม่ของยุโรปหลั่งไหลเข้ามาเติมที่พระพุทธรูปใน ๓ รัชกาลนี้ สร้างตามความนิยมของคน บางครั้งก็ทำตามแบบโบราณ บางก็ทำตามธรรมเนียมใหม่โดยมีอิทธิพลของศิลปะตะวันตกเข้าไปแทรก ดังเช่นพระพุทธรูปปางไสยาสน์สลักด้วยหินอ่อนที่วัดราชาธิวาส เป็นต้น (สมพร อยู่โพธิ์, ๒๕๑๔ : ๗ - ๑๓)

ในรัชกาลปัจจุบันมีแบบพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์ คือ พระพุทธรูปปางลีลา ปั้นและออกแบบโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยทำจิ๋วเป็นริ้วและตั้งฉากแบบธรรมชาติ แม้ตัวต้นคิดของพระพุทธรูปก็เอาสัดส่วนและท่าทางของมนุษย์จริงๆ คล้ายพระแบบคันธาระ นับว่าเป็นแบบพิเศษที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน นอกจากนั้นในสมัยนี้ถือได้ว่าไม่มีพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะยุคสมัยปัจจุบัน โดยส่วนมากก็มักจะเป็นการทำเลียนแบบพระพุทธรูปในยุคโบราณ โดยจะเลียนแบบพระพุทธรูปที่ถือกันว่ามีพุทธลักษณะที่งดงาม เช่น พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีพระพุทธรชินราช เป็นต้น (น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๑๕ : ๒๘๐ - ๒๘๔)

ภาพ ๒๔ พระศรีศากยทศพลญาณ ฯ

ณ พุทธมณฑล จ.นครปฐม ศิลปะแบบรัตนโกสินทร์

๒.๓ ปางพระพุทธรูปในประเทศไทย

ปางพระพุทธรูปที่ปรากฏในประเทศไทยนั้น กล่าวได้ว่าไม่ได้เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยตรง แต่ได้รับอิทธิพลทั้งจากทั้งศิลปกรรมและวรรณกรรมจากประเทศต่างๆ เช่น ประเทศอินเดีย ประเทศลังกา เป็นต้น ทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ เกิดขึ้นในประเทศไทย ต่อมาเมื่อมีการสร้างบ่อยๆ และสร้างโดยช่างสกุลไทยโดยเฉพาะ ทำให้เกิดมีรูปแบบตามท้องถิ่นที่ช่างสกุลนั้นอาศัยอยู่ ดังนั้น ปางของพระพุทธรูปจึงปรากฏมีทั้งที่รับอิทธิพลจากประเทศอื่นท้องถิ่นอื่นและที่คิดสร้างขึ้นใหม่

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพียงสองภาคเท่านั้น คือ ในล้านนา และในภาคกลาง เพราะเกี่ยวข้องกับงานวิจัยโดยตรง และมีหลักฐานเกี่ยวกับปางพระพุทธรูปค่อนข้างชัดเจน

๒.๓.๑ ปางพระพุทธรูปในล้านนา

ปางพระพุทธรูปในล้านนานั้นไม่ปรากฏปางต่างๆ มากมายนัก เท่าที่พบโดยทั่วไปส่วนใหญ่มักสร้างโดยมักจะยึดปางพระพุทธรูป สัมพันธ์กับอิริยาบถใหญ่ทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น พระพุทธรูปที่สร้างในล้านนาจึงมีรูปแบบปางไม่พ้นจากอิริยาบถทั้งสี่ โดยจะปรากฏมีพระพุทธรูป คือ พระพุทธรูปแบบปางมารวิชัย (ประทับนั่ง) ปางสมาธิราบ

(ประทับนั่ง) ปางสมาธิเพชร (ประทับนั่ง) ปางไสยาสน์ (บรรทม) และปรากฏมีปางห้ามสมุทร (ประทับยืน) บ้างแต่ก็ไม่มากนัก แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปของล้านนาส่วนใหญ่คงมีปางมารวิชัยเป็นหลัก

นอกจากนี้ เมื่อกล่าวสรุปโดยรวมแล้ว พระพุทธรูปในล้านนาก็ยังมีลักษณะพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ซึ่ง มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๘ : ๔๕ - ๕๐) ได้แสดงทัศนะว่า

รูปแบบของการสร้างพระปฏิมาของชาวล้านนานั้น ช่างได้ทำขึ้นเป็น

๓ ลักษณะ คือ

๑. พรหมลักษณะ มีพระวรกายตั้งตรงงดงาม ประคองด้านการประทับนั่งของพรหม เช่น พระเจ้าแก้วคือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

๒. สิวลักษณะ มีพระวรกายอ้วน ลักษณะองอาจห้าวหาญ เช่น พระพุทธรูปศิลปะแบบเชียงแสนโดยทั่วไป

๓. พุทธลักษณะ มีลักษณะดังพระพุทธเจ้า มีพระวรกายตรง แต่พระเนตรทอดต่ำ ลักษณะอยู่ในอาการสำรวม เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย และปางสมาธิโดยทั่วไป

๒.๓.๒ ปางพระพุทธรูปในภาคกลาง^๕

ในภาคกลางก็ปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปมาตั้งแต่อดีตตามลำดับเช่นกับในล้านนามีปางพระพุทธรูปเกิดขึ้นมากมายคล้ายกับปางพระพุทธรูปในที่อื่นๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาและได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา แต่ปรากฏไม่มากนักและไม่ชัดเจนเป็นแบบแผน จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เหมือนอย่างบูรพมหากษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรงปฏิบัติมา จึงโปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคิดค้นคัดเลือกพุทธอิริยาบถปางต่างๆ ตามเรื่องที่มีในพุทธประวัติแล้วโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้น โดยนับรวมกับแบบเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา รวมเป็น ๔๐ ปาง รวมกับปางประทับในสถูปมหาสถานอีก ๗ ปาง และปางที่กำหนดตามดาวพระเคราะห์สำหรับบูชาในพิธีบูชาพระเคราะห์ อีก ๕ ปาง รวมทั้งหมดมี ๕๒ ปาง โดยอาศัยพุทธประวัติที่แสดงพุทธอิริยาบถต่างๆ มาเป็นแนวคิดในการสร้างปางต่างๆ ของพระพุทธรูป ดังนี้

^๕เกี่ยวกับปางพระพุทธรูปในภาคกลาง ผู้วิจัยได้สรุปจาก หนังสือพระพุทธรูปปางต่างๆ (สมพร อยู่โพธิ์, ๒๕๑๘ : จำนวน ๑๖๕ หน้า) และหนังสือพระพุทธรูปปางต่าง ๆ (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และนายเกษม บุญศรี, ๒๕๐๐ : จำนวน ๑๓๖ หน้า)

๒.๓.๒.๑ ปางประสูติ

เมื่อพระนางสิริมหามายาพุทธมารดา ทรงพระครรภ์ใกล้จะประสูติได้เสด็จไปเยี่ยม นครเทวทหะ ซึ่งเป็นสกุลเดิมของพระนาง ครั้นเสด็จไปถึงอุทยานลุมพินีวัน ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่าง กรุงกบิลพัสดุ์กับนครเทวทหะ แต่ก่อนไปข้างนครเทวทหะ พระนางสิริมหามายาได้หยุดประพาสสวนลุมพินีวัน และพระนางประจวบพระครรภ์ได้ทรงประทับยืนในลักษณะที่โน้มเหนี่ยวกิ่งไม้สาละต้นหนึ่ง ด้วยพระหัตถ์ข้างขวา ประสูติพระโอรสศัคว์กุมารในระหว่างต้นไม้สาละซึ่งมีดอกเต็มต้น ในมหามงคลดิถีวิสาขะนักษัตรฤกษ์ เพ็ญเดือน ๖ วันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๑ ปี ขณะเป็นเวลาใกล้เที่ยงท่ามกลางเหล่านารีราชบริพารเสนาอำมาตย์ และหมู่เทวดา พระอินทร์ พระพรหม เป็นอาทิ

ภาพ ๒๘ พระพุทธรูปปางประสูติ^๖

ตามนัยแห่งปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า เมื่อพระโอรสศัคว์ประสูติจากพระครรภ์มารดานั้น ท้าวมหาพรหมได้เอาย่าของรองรับพระวรกาย มีทันตถถึงพื้น ต่อจากนั้นพระโอรสศัคว์ได้เสด็จประทับยืนเหยียบพื้นแผ่นดิน บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ แล้วย่างพระบาทไปบนพื้นแผ่นดินทอง ซึ่งท้าวจุลโลกบาลถือรองรับได้ ๗ ก้าว ประทับยืนบนดอกบัวทิพย์อันมีกลีบร้อยกลีบ และเปล่งพระวาจาเป็นบุรพนิมิตแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ

พระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นพระรูปพระนางสิริมหามายาพระพุทธมารดา ประทับยืน พระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งต้นรัง และมีพระรูปพระโอรสศัคว์กุมารประทับยืน มีรูปพระอินทร์ พระพรหม หมู่เทวดาและเหล่านารีราชบริพารแวดล้อม บางทีทำตามคติที่ไม่นิยมสร้างรูปเคารพก็ทำแต่เพียงรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืน พระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งไม้เท่านั้นก็มี

^๖ ภาพลายเส้นพระพุทธรูปปางต่างๆ จำนวน ๕๖ ปาง คือภาพ ๒๘ - ๘๔ ผู้วิจัยนำมาจากหนังสือพระพุทธรูปปางต่างๆ (สมพร อยู่โพธิ์, ๒๕๑๘ : ๑๕ - ๑๓๕)

๒.๓.๒.๒ ปางมหาภิเนษกรมณ์

พระสิทธัตถะราชกุมารได้ทรงครองราชสมบัติปราบเท่าพระชนมายุ ๒๕ พรรษา ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ได้เสด็จทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตในขณะที่กำลังเสด็จประพาสอุทยาน ทรงพอพระทัยในเพศบรรพชิต เมื่อเสด็จกลับยังปราสาททรงบรรทมบนพระแท่นได้ครู่หนึ่ง ก็ตื่นบรรทมเมื่อเวลาเที่ยงคืน จึงเสด็จทรงม้าชื่อกัณฐกะซึ่งมีสีขาวเหมือนสีสังข์ โปรดให้มหาดเล็ก ชื่อนันนระตามเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์

พระพุทธรูปปางมหาภิเนษกรมณ์ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ ทรงเครื่องคันประทับบนหลังม้าชื่อกัณฐกะ (ม้าสีขาวเหมือนสีสังข์) มีนายฉันทะ มหาดเล็กตามเสด็จอยู่ด้านหลังม้า

ภาพ ๓๐ พระพุทธรูปปางมหาภิเนษกรมณ์

๒.๓.๒.๓ ปางทรงตัดพระเมาลี

ในการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จเดินทาง ๓๐ โยชน์ ในคืนเดียวผ่านเมืองต่างๆ ถึง ๓ เมือง คือกบิลพัสดุ์ ดาวัดถิ และเวสาลี ถึงแม่น้ำอนิมานที ทรงเปลื้องพระภูษามอบให้นายฉันทะนำกลับนครกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยม้ากัณฐกะ ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์แล้วทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ ทรงเปลื้องเครื่องทรง ประทับนั่งอยู่บนแท่นหิน พระหัตถ์ซ้ายทรงรวบพระเมาลียาวไว้ พระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ ทำอาการทรงตัดพระเมาลี มีนายฉันทะ และม้ากัณฐกะอยู่ด้านหลัง และอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระอินทร์ ฌฎิการพรหม และเหล่าเทวดาถือบาตร ผ้าทรง และพานสำหรับรองรับพระเมาลี

ภาพ ๓๑ พระพุทธรูปปางทรงตัดพระเมาลี

๒.๓.๒.๔ ปางทุรกิรียา

เมื่อพระอิศริยยศองค์เจ้าออกบรรพชาแล้ว เทียวเสาะหาวิถีทางตรัสรู้พระโพธิญาณ เสด็จถึงป่าอูรวะถาริมแม่น้ำเนรัญชรา ในเขตนครราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด มีน้ำใสสะอาดกระแสน้ำไหล มีทำนบน้ำรินรมย์ประกอบด้วยโคจรคาม คือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารเป็นที่ทำความเพียร พระองค์จึงได้ประทับบำเพ็ญ ทุรกิรียากระทำจิตใจให้เป็นสมาธิอยู่กับปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นอุปัชฌาย์อยู่ ณ ที่นั้น

ภาพ ๓๒ พระพุทธรูปปางทุรกิรียา

พระโพธิสัตว์ทรงฝึกพระวรกายและฝึกจิตอย่างเคร่งครัดอยู่เป็นเวลา ๖ ปี โดยวิธีทรมานพระวรกาย หักห้ามความต้องการตามธรรมชาติเสียหมด จนแม้พระกระยาหาร ก็ผ่อนเสวยวันละน้อยที่สุด จนถึงวันหนึ่งเมื่อดึกแล้วจนพระวรกายเหน็ดเหนื่อย พระฉวีเส้าหมอง พระอัฐิปรางภูทั่วพระวรกาย ในที่สุดทรงเห็นว่าวิธี บำเพ็ญทุรกิรียานี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้สามารถตรัสรู้ได้ จึงเลิกปฏิบัติและกลับเสวยพระกระยาหารบำรุงพระองค์ให้มีกำลังแข็งแรงต่อไปตามเดิม เหล่าปัญจวัคคีย์เห็นพระโพธิสัตว์เลิกบำเพ็ญทุรกิรียา ก็ทำให้เสื่อมศรัทธา จึงทิ้งพระองค์แล้วพากันไปพำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน บัดนี้เรียกว่า “สารนาถ” แขวงเมืองพาราณสี

พระพุทธรูปปางทุรกิรียา ทำเป็นรูปพระชูปนมแทนจนไร้พระมั่งสะ ประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ หรือหงายพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนกันอยู่บนพระเพลลา พระปางนี้เรียกกันโดยสามัญว่า “พระผอม”

๒.๓.๒.๕ ปางทรงรับมธุปายาส

ภายหลังที่พระโพธิสัตว์เจ้าทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยาแล้ว ในเช้าวันเพ็ญวิสาขะ ซึ่งเป็นวันครบรอบพระชนษา ๓๕ ปี มีบุตรภิกษุมหานายใหญ่แห่งหมู่บ้านเสนานิคม คัมภลอุรุเวลา ชื่อนางสุชาดาปรารถนาจะทำการบวงสรวงเทวดา จึงหุงข้าวมธุปายาส คือข้าวสุกหุงด้วยน้ำนมโค จัดใส่ถาดทองคำนำไปที่ด้นมหาโพธิ์ นางสุชาดาได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ ณ ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์นั้น ก็สำคัญว่าเป็นรุกขเทวดาจึงน้อมนำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวาย พระองค์จึงทรงรับข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดด้วยพระหัตถ์ นางสุชาดาทูลถวายแล้วก็กลับไป

พระพุทธรูปปางรับมธุปายาส ทำเป็นรูปนั่งห้อยพระบาท แเบพระหัตถ์ทั้งสองวางลงบนพระชานุเป็นกิริยารับ

ภาพ ๓๓ พระพุทธรูปปางทรงรับมธุปายาส

๒.๓.๒.๖ ปางเสวยมธุปายาส

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดาแล้ว เมื่อนางสุชาดาทูลลากลับไปแล้ว พระโพธิสัตว์ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชราสรองน้ำเสร็จแล้ว จึงทรงปั้นข้าวเป็นก้อนๆ รวมได้ ๔๘ ก้อน และเสวยก้อนแรก ที่เหลือเก็บไว้เป็นอาหารเสวยต่อไป

พระพุทธรูปปางเสวยมธุปายาสทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองถาดข้าวมธุปายาส พระหัตถ์ขวาทำกิริยาประหนึ่งจุ่มลงในถาดข้าวมธุปายาส

ภาพ ๓๔ พระพุทธรูปปางเสวยมธุปายาส

๒.๓.๒.๗ ปางลอยถาด

หลังจากที่พระโพธิสัตว์ได้เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดา ที่ถวายในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วพระองค์ก็ทรงลอยถาดทองคำที่ใส่ข้าวมธุปายาสไปในนันทวนกระแสน้ำเนรัญชรา ทรงพักกลางวันในป่าสาละริมฝั่งน้ำนั้น

พระพุทธรูปปางลอยถาด ทำเป็นรูปพระนั่งคุกพระชานุ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงวางถาดลงในน้ำ

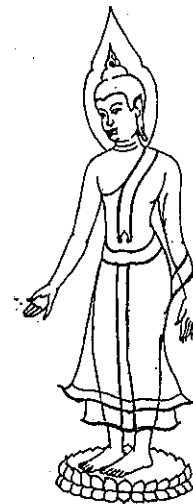

ภาพ ๑๕ พระพุทธรูปปางลอยถาด

๒.๓.๒.๘ ปางทรงรับหม้อกา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงพักกลางวัน แล้วครั้นเวลาเย็นทรงเสด็จกลับไปสู่ต้นมหาโพธิ์ ทรงรับหม้อกา ๘ ก้าของโสดิยพราหมณ์

พระพุทธรูปปางทรงรับหม้อกาทำเป็นรูปพระยืนห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยืนพระหัตถ์ขวาเป็นกิริยารับ บางทีก็มีรูปพราหมณ์กำลังยื่นหม้อกาถวายอยู่ด้วย

ภาพ ๑๖ พระพุทธรูปปางทรงรับหม้อกา

๒.๓.๒.๕ ปางสมาธิ

ครั้นพระโพธิสัตว์ได้รับญาคา ๘ กำ จากพราหมณ์โสติดิยะในเวลาเย็น วันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปีแล้ว ทรงลาดหญ้าคานั้นเป็น บัลลังก์ที่ได้คั่นมหาโพธิ์ ณ ตำบลอุรุเวลาใกล้ฝั่งแม่น้ำ เนรัญชรา ทรงทำประทักษิณถ้วน ๓ รอบแล้ว ประทับ นั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญ้าคา บ่ายพระพักตร์ไปทาง ทิศบูรพา ผันพระปฤษฎางค์ไปทางต้นพระศรีมหาโพธิ์ เจริญสมาธิมั่นเฉพาะอานาปานสติกรรมฐาน พิจารณาวิธีหลุดพ้นจากทุกข์โดยตั้งพระหฤทัยว่า “ตราบใดที่ยังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตราบนั้น จักไม่เสด็จลุกขึ้น แม้พระมั่งสะและพระโลหิตจะแห้งเหือดไปเหลือแต่พระตจะ พระนหารุ และพระอัฐิ ก็ตามที” คำบถอุรุเวลาซึ่งพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์ และจะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ในลำดับต่อไปนั้น บัดนี้เรียกว่าตำบลพุทธคยา ตรงที่ วิหารพุทธคยาประดิษฐานอยู่ทุกวันนี้

ภาพ ๓๑ พระพุทธรูปปางสมาธิ

พระพุทธรูปปางสมาธิ ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ ซึ่งมีทั้งแบบขัดสมาธิราบและ แบบขัดสมาธิเพชร หงายพระหัตถ์ทั้งสองโดยให้พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้ายวางอยู่บนพระเพลา พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาประจำวัน สำหรับผู้ที่เกิดวันพฤหัสบดี ทั้งนิยมสร้างเป็น พระประธานและบูชาตามพิธีศึกษา

๒.๓.๒.๑๐ ปางมารวิชัย

พระปางนี้ทำเป็นอนุสรณ์แสดงพุทธประวัติเมื่อจะทรงบรรลุพระโพธิญาณเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

เนื้อเรื่องตอนนี้ ถ้ากล่าวเป็นนัยโดยบุคลาธิษฐานที่ว่า มีพระยามารชื่อวสวัตติ ทรงช้างคิริเมขล์ ยกพลโยธามารมาผจญพระพุทธองค์ พระพุทธองค์มิได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงนำพระบาร์มี ๑๐ ทิศ ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเครื่องคุ้มครอง และอ้างพระธรรมเป็นพยาน ในการบำเพ็ญบาร์มีของพระองค์แต่อดีตกาลมา พระแม่ธรณีจึงสำแดงร่างเป็นสตรี ปรากฏขึ้นเฉพาะ

พระพักตร์พระพุทธรองค์ แล้วบีบมวยผมมีน้ำหลังไหลออกมาท่วมพระยามารวิสัตว์กับหมู่โยธา ให้พ่ายแพ้และยอมมอบน้อมแก่พระพุทธเจ้า เรื่องนี้ถ้ากล่าวโดยธรรมเนียมฐาน คือกล่าวตามสภาวะ ก็มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระ โพธิญาณแล้วเสด็จอยู่ ณ ภูเขาคันไถมหาโพธิ์เสวยวิมุตติสุข คือสุขอันเกิด แต่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ เป็นเวลา ๗ วัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำเป็นรูปพระพุทธเจ้า นั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ข้างซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ นิ้วชี้พระธรณี ที่ฐาน ถ้ามีรูปประกอบมักทำเป็นรูปยักษ์มารและ นางธรณีบีบมวยผม

พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางสำคัญยิ่งกว่า ปางอื่นๆ เพราะแสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงถือเป็นคติมาแต่โบราณนิยมสร้างพระปางนี้ เป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ

ภาพ ๓๘ พระพุทธรูปปางมารวิชัย

๒.๓.๒.๑๑ ปางถวายเนตร

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ตรัสรู้พระสัมมาสัม โพธิญาณและประทับเสวยวิมุตติสุข อยู่ ณ ภูเขาคันไถมหาโพธิ์ครบ ๗ วันแล้ว ในสัปดาห์ที่ ๒ จึงเสด็จออกจากพุทธบัลลังก์ได้ร่วมไม้ศรีมหาโพธิ์ ไปประทับยืนอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ คันมหาโพธิ์ ถิมพระเนตรเพ่งดูคันไถมหาโพธิ์ทุกกณ โดยมิได้กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน ตั้งแต่ แรม ๘ ค่ำ เดือนวิสาขะ สถานที่แห่งนั้นได้นามว่า “อนิมิตเจดีย์”

ภาพ ๓๙ พระพุทธรูปปางถวายเนตร

พระพุทธรูปปางถวายเนตร ทำเป็นรูปพระยืน พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงมาและประสาน ทับกันอยู่หน้าพระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย ถิมพระเนตรอยู่ในพระอาการสังวร

พระพุทธรูปปางถวายเนตรนี้นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปที่สักการบูชาประจำวันของผู้ที่ เกิดวันอาทิตย์ และบูชาตามพิธีทักษา

๒.๓.๒.๑๒ ปางจกรมแก้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากอนิมิสเจดีย์ ทรงปรารภจะกระทำปาฏิหาริย์ เพื่อระงับเสียซึ่งความสงสัยในพระพุทธธรรม ของปวงเทวดาทั้งหลาย จึงทรงหยุด ณ กลางทางระหว่างคันธพาลนิโครธ คือต้นไทรที่คนเลี้ยงแกะอาศัยพักอยู่ในเวลา มาเลี้ยงแกะ กับอนิมิสเจดีย์ ทรงนมรมิตที่รัตนจกรมขึ้นทางทิศเหนือแห่งมหาโพธิพฤกษ์ แล้วเสด็จดำเนินจกรมอยู่ ณ ที่แห่งนั้นตั้งแต่วันขึ้นเดือนวิสาขะเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่แห่งนั้นได้นามในเวลาต่อมาว่า “รัตนจกรมเจดีย์” หรือ “เจดีย์จกรมแก้ว”

พระพุทธรูปปางจกรมแก้ว ทำเป็นรูปพระยืนยกพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองประสานไว้ที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย

ภาพ ๔๐ พระพุทธรูปปางจกรมแก้ว

๒.๓.๒.๑๓ ปางเรือนแก้ว

หลังจากตรัสรู้แล้วในสัปดาห์ที่ ๔ คือตั้งแต่ขึ้น ๗ ค่ำ เชษฐมาส ตรงกับเดือน ๗ ไทย พระพุทธองค์ได้เสด็จจากรัตนจกรมเจดีย์ไปยังที่ซึ่งเทวดานิรมิตเรือนแก้วขึ้นในทิศพายัพแห่งพระมหาโพธิ์ เสด็จนั่งสมาธิบัลลังก์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่นั้นในเวลาต่อมาเรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์” หรือ “เจดีย์เรือนแก้ว”

พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสอง พระหัตถ์ขวายกขึ้นบนพระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา หรือประทับนั่งอย่างปางมารวิชัย อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ดังที่ช่างสมัยสุโขทัยได้นำมาเป็นแนวคิดในการสร้าง พระพุทธชินราช พระพุทธรูปที่งดงามที่สุดของไทย

ภาพ ๔๑ พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว

๒.๓.๒.๑๔ ปางห้ามมาร

หลังจากพระบรมศาสดาได้ประทับ
ในเรือนแก้ว ๗ วันแล้ว ได้เสด็จย้อนกลับไปประทับ
ภายใต้ต้นอชปาลนิโครธ อันตั้งอยู่ในทิศบูรพาแห่งต้น
มหาโพธิ์อีก ๗ วัน คือตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เหนือมาส
(ตรงกับเดือน ๗ ไทย) นับเป็นสัปดาห์ที่ ๕

ในสมัยที่เสด็จประทับอยู่ที่ไม้อช-
ปาลนิโครธนั้น มีริคमार ๓ คน ชื่อ นางคันทา
นางอรดี นางราดา อาสาพระยามารราชบิดา คือ
พระย้าวสวัตติมารราช เข้าไปเฝ้าประเล้าประโลม
ด้วยเล่ห์กลามารมณ์เนรมิตร่างเป็นสตรีสวยงามใน
วัยต่าง ๆ ตลอดจนกระทำอิศริมายาโดยลิลิตพ้อรำ
ขับร้องด้วยประการต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ก็มีได้
ทรงเฝ้าพระทัย กลับขับไล่ริคमारเหล่านั้นให้ออกไป

พระพุทธรูปปางห้ามมาร ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงาย
อยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ แสดงอาการห้าม

ภาพ ๔๒ พระพุทธรูปปางห้ามมาร

๒.๓.๒.๑๕ ปางนาคปรก

ภายหลังที่ตรัสรู้พระอนุตรสัมมา-
สัมโพธิญาณแล้ว ๔๒ วัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไป
ประทับบำเพ็ญสมาบัติเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ร่มไม้จิก
(ต้นมุจลินทพฤษภ) เป็นเวลา ๗ วัน มีพญานาค
คนหนึ่งชื่อมุจลินท์นาคราชอาศัยอยู่ในสระใหญ่ใกล้ๆ
ที่นั่น จื่นมาแสดงอิทธิฤทธิ์แผ่พังพานและวงขนคกาย
เป็น ๗ รอบ ล้อมพระพุทธเจ้าไม่ให้ถูกต้องลมและฝน
จนกระทั่งฝนหาย จึงแปลงร่างเป็นมนุษย์เข้าไปเฝ้า
พระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าออกจากสมาบัติ
เสด็จดำเนินไปสู่ร่มไม้เกตุ (ต้นราชายคณพฤษภ)
อันมีอยู่ทางทิศใต้ ของไม้จิกคณนั้น

ภาพ ๔๓ พระพุทธรูปปางนาคปรก

พระพุทธรูปปางนาคปรก ทำเป็นพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิหงาย พระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนบนพระเพลาอย่างท่าปางสมาธิ มีรูปพญานาค ๕ เศียรบ้าง ๗ เศียรบ้าง แผ่พังพานคลุมอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ ขนาดเป็นพุทธบัลลังก์บ้าง ถ่อมองค์พระบ้าง และบางท้องที่มีรูป คั่นจิกด้วย

พระพุทธรูปปางนาคปรกนี้โดยปกติทำพระหัตถ์เป็นอย่างท่าปางสมาธิ วางมือซ้อนกันอยู่บนพระเพลา มีที่ทำพระหัตถ์เป็นอย่างปางมารวิชัยบ้างเหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นพระพิมพ์ ส่วนที่สร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยเท่าที่พบมีเพียงองค์เดียว คือพระพุทธรูปนาคปรก ของวัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่สร้างด้วยสำริด สมัยศรีวิชัย มีจารึกที่ฐานพระพุทธรูป ว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖

พระพุทธรูปปางนี้ นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปประจำวันของผู้ที่เกิดวันเสาร์ และบูชาตามพิธีทักษา

๒.๓.๒.๑๖ ปางฉันทสมอ

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จจากร่มไม้จิกซึ่งบังเกิดฝนตกใหญ่ และที่พญามัจฉินทนาคราชแผ่พังพานปกป้องแล้วนั้น พระองค์เสด็จมาประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ได้ร่มไม้เกิด (ต้นราชายตนะพฤษภ) และอยู่ในทิศทักษิณแห่งพระมหาโพธิ์เป็นเวลาอีก ๗ วัน นับเวลาตั้งแต่วันตรัสรู้จนถึงกาลนี้รวมได้ ๔๙ วัน ในเวลาเช้าแห่งวาระนั้น พระอินทร์ได้ถวายไม้สีพระทนต์และผลสมอ เมื่อวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ไม้สีพระทนต์ และเสวยผลสมอแล้วประทับอยู่ได้ร่มไม้เกิดแห่งนั้น

พระพุทธรูปปางฉันทสมอ ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา ทรงถือผลสมอไว้ในพระหัตถ์ขวา

ภาพ ๔๔ พระพุทธรูปปางฉันทสมอ

๒.๓.๒.๑๓ ปางประธานบาตร

ภายหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๔๕ วัน มีนายพานิชสองพี่น้องชื่อ ตปฺสสะ กับภัลลิกะ นำหมู่เกวียนบรรทุกสินค้า ๕๐๐ เล่ม เดินทางจาก อุกกถชนบทผ่านมา เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ได้ ร่มไม้เกด ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ จัปพรรณรังสี รุ่งเรือง ก็มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงน้อมนำข้าวสัตตुक้อน และสัตตุง ซึ่ง เป็นเสบียงสำหรับเดินทางไกล ไปถวาย พระพุทธเจ้าๆ ไม่มีบาตรจะทรงรับเครื่องไทยทาน ก็ทรงคิดว่าจะรับด้วยพระหัตถ์หรือสิ่งใดดี เมื่อท่าน ท้าวจาตุมหาราชทราบเช่นนั้น จึงนำบาตรศิลา มี พระพรรณรังสีเขียวมาถวายของค์ละใบ พระพุทธเจ้าทรง รับบาตรทั้งสี่ใบมาอธิษฐานรวมเข้าเป็นใบเดียวกัน

พระพุทธรูปปางประธานบาตรนี้ ทำเป็นรูป พระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาทรงลูบปากบาตร

ภาพ ๔๕ พระพุทธรูปปางประธานบาตร

๒.๓.๒.๑๔ ปางรับสัตตูก้อนสัตตุง

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงได้รับ บาตรศิลาจากท้าวจาตุมหาราชแล้ว พระองค์ทรงรับ ข้าวสัตตูก้อนสัตตุงของนายพานิช ๒ พี่น้อง ด้วยบาตรศิลานั้น

พระพุทธรูปปางรับสัตตูก้อนและ สัตตุง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ ส่วนพระหัตถ์ ทั้งสองประคองบาตร เป็นกิริยาทรงรับ

ภาพ ๔๖ พระพุทธรูปปางรับสัตตูก้อนสัตตุง

๒.๓.๒.๑๕ ปางประทานพระเกศธาตุ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงกระทำกัฏฐกิจครั้งแรกแล้ว เสวยอาหารบิณฑบาต คือ ข้าวสัตตูก้อน สัตตผง ที่ตบัสสะกับภัลลิกะนำมาถวายแล้ว ตบัสสะกับภัลลิกะ ก็กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาและทูลขอวัดอุยงคโคตยอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับไว้สักการบูชา พระพุทธเจ้าจึงยกพระหัตถ์ขวาเสยพระเกศา ได้พระเกศาธาตุคิดพระหัตถ์มา ๘ เส้น ทรงมอบให้แก่ตบัสสะและภัลลิกะ บุคคลทั้งสองนี้จึงจัดว่าเป็นปฐมอุบาสกแห่งพระพุทธศาสนา และได้ถึงซึ่งสระณะ ๒ คือ พระพุทธเจ้า กับพระธรรมเป็นที่พึ่ง ด้วยในกาลนั้นยังไม่มีพระสงฆ์

เมื่อนายพานิชทั้งสองทูลลากลับไปถึงที่อยู่แห่งตน จึงสร้างพระสถูปบรรจุพระเกศาธาตุที่ได้รับมานั้นให้เป็นที่สักการบูชาของมหาชนต่อไป

ภาพ ๔๑ พระพุทธรูปปางประทานพระเกศาธาตุ

พระพุทธรูปปางประทานพระเกศาธาตุเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงเสยพระเกศา

๒.๓.๒.๒๐ ปางรำพึง

เมื่อตบัสสะและภัลลิกะทูลลากลับไปแล้ว พระพุทธเจ้าทรงคำนึงว่า พระธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วนั้น หากที่ชาวโลกผู้ยินดีในกามคุณจะใช้ปัญญารู้ตามได้ ก็ทรงท้อพระทัยที่จะตรัสสั่งสอน ครั้นทรงพิจารณาอีกครั้งก็ทรงเห็นว่า บุคคลย่อมมีปัญญาแตกต่างกัน อาจแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก คือ

บุคคลที่มีอุปนิสัยวาสนาและบารมี แก่กล้าได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขป ก็รู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้โดยพลันพวกหนึ่ง

ภาพ ๔๒ พระพุทธรูปปางรำพึง

บุคคลที่มีอุปนิสัยวาสนาบารมี ได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขปไม่สามารถตรัสรู้ได้ ต้องจำแนกอธิบายความโดยพิสดาร จึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง

บุคคลที่ได้สดับคำสั่งสอนทั้งโดยสังเขปและพิสดารแล้ว ยังไม่สามารถตรัสรู้ได้ ต้องฝึกฝนพากเพียรศึกษาในสมณะและวิปัสสนาต่อไป จึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นได้ จำพวกหนึ่ง

บุคคลที่มีอุปนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์ แม้จะได้สดับพระธรรมคำสั่งสอนทั้งโดยย่อและพิสดาร แม้จะฝึกฝนและพากเพียรเล่าเรียนในสมณะและวิปัสสนา ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง

เปรียบเหมือนกอบอุบลที่เกิดขึ้นในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงไว้ แต่ดอกของอุบลบางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น คอยที่จะบานวันต่อไป ดอกบัวที่บานมีต่างชนิดกันใด เวไนยสัตว์ก็มีต่างพวกกันนั้น เว้นแต่จำพวกที่ไม่ใช่เวไนย คือไม่ยอมรับแนะนำ เปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นอาหารแห่งปลาและเต่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิเคราะห์บุคคลเป็นจำพวกๆ ดังนี้ ทรงเห็นว่าบุคคล ๓ จำพวกแรก สามารถจะล่วงรู้เหตุผลแห่งความจริงแห่งพระธรรมได้ในชาติปัจจุบัน แต่บุคคลจำพวกที่ ๔ อาจจะตรัสรู้ได้ในชาติอนาคตก็คดกลงพระทัยที่จะแสดงพระธรรมสั่งสอนชาวโลกสืบไป

ตามนัยนี้กล่าวว่าเป็นบุคลาธิษฐานว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสตรองและท้อพระทัยจะไม่สั่งสอนชาวโลกนั้น ท้าวสทัมบตีพรหมได้ลงมาจากพรหมโลกกราบทูลอาราธนาเพื่อทรงแสดงธรรมโดยอ้างว่าบุคคลที่มีกิเลสเบาบางอาจสดับรู้พระธรรมก็มีอยู่ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นชอบด้วย จึงรับคำอาราธนาของท้าวสทัมบตีพรหม

พระพุทธรูปปางรำพึงนิมิตสร้างเป็นที่สักการะบูชาประจำวันของผู้ที่เกิดวันศุกร์ และบูชาตามพิธีทักษา

๒.๓.๒.๒๑ ปางปฐมเทศนา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาของท้าวสทัมบตีพรหม ด้วยพระหทัยอนุญาติด้วย พระกรุณาในสัตว์โลกทรงพระดำริหาคนผู้สมควรรับเทศนา ครั้งแรกทรงปรารภถึงอาหารคาบสกาลามโคตร อุททกคาบสราวมบุตร ที่พระองค์ได้เคยอยู่ศึกษาถึขของท่านในกาลก่อน ท่านทั้งสองเป็นผู้ฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองก็สิ้นชีพเสียแล้ว ต่อมาทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ว่ามีอุปการะแก่พระองค์มาก ได้เป็นผู้อุปฐากพระองค์เมื่อครั้งบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ จึงเสด็จออกจากต้นอุชปาลนิโครธ ในเช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ ทรงบาตรและจีวรเสด็จโดยระยะทาง ๑๑ โยชน์ ถึงป่าอิสิปตนะขวางเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่ของปัญจวัคคีย์

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ ได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันว่า ในเมื่อพระสมณโคดมเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยาเสียแล้ว คงไม่บรรลุนิพพานพิเศษอะไร จึงตกลงว่าจะพร้อมใจกัน ไม่ออกไปทำความเคารพและต้อนรับอย่างที่เคยทำ เมื่อพระองค์เสด็จเข้ามาใกล้ก็ยังใช้โวหารไม่สุภาพ พระศาสดาได้ตรัสปลอบใจให้ปัญจวัคคีย์เชื่อในความตรัสรู้ของพระองค์ ปัญจวัคคีย์จึงได้ออกไปทำความเคารพต้อนรับ และเกิดความสนใจที่จะฟังธรรม ครั้นถึงวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์ก็แสดงปฐมเทศนาเรียกว่า พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสีนั้น

ภาพ ๔๙ พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา

พระพุทธรูปปางปฐมเทศนานี้ มักทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท หรือพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำนิ้วพระหัตถ์กรีดเป็นวงกลม เป็นเครื่องหมายว่าธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายประคองพระหัตถ์ขวามือข้าง วางบนพระเพลาข้าง หรือถือชายจีวรข้าง

๒.๓.๒.๒๒ ปางประทานเอหิภิกขุ

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ โดยทรงแสดงทางสุดโต่งที่บรรพชิตไม่ควรเสพ ๒ อย่าง คือ กามสุขัตถิกานุโยค คือพัวพันหนักในทางกามสุข และ อตตถิณมถานุโยค คือการทรมานตน ทรงชี้ทางให้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางมีองค์ ๘ ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น

แล้วพระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ในบรรดาปัญจวัคคีย์นั้น ท่านโกณฑัญญะได้รู้ถึงธรรมก่อน แล้วท่านทูลขออุปสมบท

ภาพ ๕๐ พระพุทธรูปปางประทานเอหิภิกขุ

พระองค์ทรงอนุญาตให้ท่านโกณฑัญญะเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาว่า “เอहि ภิกษุ จงเป็นภิกษุมาเถิด” ด้วยในครั้งนั้นยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทอย่างอื่น เป็นแต่ทรงอนุญาตแก่ผู้ใดด้วยพระวาจาเช่นนั้น ผู้นั้นก็เป็นภิกษุชอบด้วยพระธรรมวินัย วิธีอุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” พระอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นพระภิกษุรูปแรก และเป็นการอุปสมบทครั้งแรกในสมัยพุทธกาล

พระพุทธรูปปางประทานเอหิภิกขุ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นตั้งแบฝ่าพระหัตถ์จุ่มลงเล็กน้อย

๒.๓.๒.๒๓ ปางภัตตกิจ

สมัยนั้นมีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อว่า ยสะ เป็นบุตรเศรษฐี กับนางสุชาดา ในเมืองพาราณสี มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย มีปราสาท ๓ หลัง เป็นที่อยู่ ๓ ฤดู ได้รับการบำเรอด้วยดนตรีที่ประโคมด้วยสตรีล้วน คั่นวันหนึ่งเวลากลางดึก ยสะกุลบุตรตื่นก่อนนางบำเรอ ได้เห็นคนเหล่านั้นนอนระเกะระกะ อยู่ในลักษณะที่ไม่น่าดู คุจฉากศพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้าเผด็จ เกิดความสลดใจคิดเบื่อหน่าย จึงลงจากเรือนเดินไป ในลักษณะของคนใจลอย ตรงไปทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วได้พบกับพระพุทธองค์ซึ่งกำลังเสด็จเดินจงกรมอยู่ จึงเข้าไปสนทนาด้วย ได้ทูลขอบวชและปฏิบัติธรรม จนได้บรรลुพระอรหันต์ เวลาเช้าวันนั้นพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระยสะ ได้เสด็จไปยังบ้านของท่านเศรษฐีบิดาของพระยสะ เสวยภัตตาหารที่นั่น

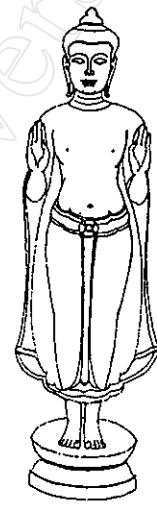

ภาพ ๕๑ พระพุทธรูปปางภัตตกิจ

พระพุทธรูปปางภัตตกิจ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายทำเป็นกิริยาประคองบาตร พระหัตถ์ขวาจุ่มลงไปในบาตรเป็นกิริยาทรงเสวย

๒.๓.๒.๒๔ ปางห้ามสมุทร

ครั้นพระบรมศาสดาประทับอยู่ใน
เมืองพาราณสีพอสมควรแล้ว จึงเสด็จพระพุทธ-
ดำเนินไปยังสำนักของชฎิล ๓ คนพี่น้อง กับทั้งหมด
ศิษย์บริวาร ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราเมื่อเวลากัสตปะ
เป็นพี่ชายใหญ่ที่กัสตปะ เป็นน้องชายกลาง คยาก็สตะปะ
เป็นน้องชายคนเล็ก ณ แขวงอุรุเวลาเสนานิคม
พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์หลายอย่าง
เพื่อทำลายทิฏฐิมานะของชฎิลทั้งหลาย คราวหนึ่ง
ฝนตกหนักน้ำไหลบ่าท่วมทันไปทั่วพื้นดิน พระองค์
สามารถเสด็จทรงจกรมอยู่ได้ในกลางแจ้งโดยฝน
ไม่เปียก น้ำไม่ท่วม ชฎิลทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์
ในการที่พระบรมศาสดาทรงห้ามสมุทรได้เช่นนั้น
ก็ยอมอ่อนน้อม ขอบรรพชาพร้อมด้วยชฎิลบริวาร
๑,๐๐๐ คน ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง
ธรรมด้วยอาทิตตปริยายสูตร พวกชฎิลก็ได้บรรลु
ธรรมวิเศษ เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น ณ ตำบลคยาสีสะ
ใกล้แม่น้ำคยา

ภาพ ๕๒ พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงยกพระหัตถ์
ทั้งสองแบค้งขึ้นเสมอพระอุระ

พระพุทธรูปปางนี้มักนิยมสร้างเป็นพระบูชาสำหรับผู้ที่เกิดวันจันทร์ และบูชา
ตามพิธีทักษา

๒.๓.๒.๒๕ ปางชี้อัครสาวก

เมื่อครั้งที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ตำบลยาสีสะตามควรแก่เวลาแล้ว ทรงพระดำริว่า ศากยชนจะไปเปลื้องปฏิกุญหาให้ไว้แก่ราชาพิมพิสาร จึงพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวกนั้น เสด็จไปโดยลำดับจนถึงนครราชคฤห์ เสด็จประทับ ณ อุทยานชื่อลัฏฐิวัน ในครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ฟังธรรมทรงเลื่อมใสจนสำเร็จโศคาปัสสัณโณ และถวายพระราชาอุทยานเวฬุวันแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน นับเป็นพระอารามแห่งแรกในพุทธกาล

ขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวันและแสดงพระธรรมเทศนาในท่ามกลางบริษัท ๔ ได้ทอดพระเนตรปริพาชกสองคน พานวิวารมาแต่ไกล ก็ทรงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ก็ตรัสบอกว่า ปริพาชกทั้งสองคืออุปติสสะและ โกณฑัญญะที่กำลังมานั้น ต่อไปจะได้เป็นคู่อัครสาวกของพระองค์ เมื่อปริพาชกทั้งสองท่านได้รับการอุปสมบทแล้ว จึงมีพุทธปฏิมาตั้งพระมหาสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา และทรงตั้งพระมหาโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย

พระพุทธรูปปางชี้อัครสาวก ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกชี้ตรงไปข้างหน้า เป็นกิริยาทรงชี้

ภาพ ๕๓ พระพุทธรูปปางชี้อัครสาวก

๒.๓.๒.๒๖ ปางประทับเรือขนาน

ขณะที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวนารามวิหารกรุงราชคฤห์นั้น พระพุทธบิดา คือพระเจ้าสุทโธทนะ ได้สลับข่าวว่าพระราชโอรส ได้บรรลุมัชฌิมาปฏิสนธิแล้ว และกำลังจาริกเผยแผ่ พระธรรมแก่ประชาชนในแคว้นต่างๆ ทรงปรารถนา จะได้ทอดพระเนตรเห็นพระโอรส พระเจ้าสุทโธทนะ โปรดให้อำมาตย์ไปทูลอาราธนาให้มากรุงกบิลพัสดุ์ถึง ๑๐ คน ๑๐ ครั้ง อำมาตย์เหล่านั้นพร้อมด้วยบริวารเก่า กลุ่มแรกไปแล้วได้สลับพระธรรมเทศนา ทูลขอบวชนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกรูป

จนกลุ่มสุดท้ายมีท่านกาฬทายี อำมาตย์ซึ่งเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า เป็นหัวหน้า พร้อมด้วยบริวาร ได้พากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และสลับพระธรรมเทศนาบังเกิดความเลื่อมใส แล้วทูลขอบวชนบรรลุมัชฌิมาปฏิสนธิเช่นกัน เมื่อรออยู่จนได้โอกาสก็พากันเข้าเฝ้ากราบทูลพระบรมศาสดา ให้เสด็จไปนครกบิลพัสดุ์

ภาพ ๕๔ พระพุทธรูปปางประทับเรือขนาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับคำพระกาฬทายีเถระแล้ว เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ในวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ พร้อมด้วยพระภิกษุจีณาฬ ๒๐,๐๐๐ องค์ เสด็จพุทธดำเนินถึงแคว้นมคธมี แม่น้ำอจิรวดีกั้นระหว่างชายแดนแคว้นมคธและเมืองกบิลพัสดุ์ ราชบุรุษทูลอาราธนาให้ประทับ บนบัลลังก์ในเรือนานข้ามแม่น้ำนั้น แล้วเสด็จพุทธดำเนินวันละ โยชน์ เป็นเวลา ๒ เดือน สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ จนถึงกรุงกบิลพัสดุ์ในกลางเดือนวิสาขะ

พระพุทธรูปปางประทับเรือขนาน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท บนบัลลังก์พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวาห้อยอยู่ข้างพระองค์

๒.๓.๒.๒๓) ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

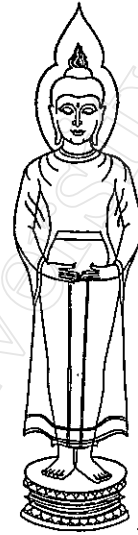
เมื่อพระบรมศาสดาได้เสด็จไปถึง นครกบิลพัสดุ์ตามพระราชประสงค์ของพุทธบิดา แล้วพระพุทธองค์ได้เสด็จประทับบนพระพุทธรอาสน์ และพระสงฆ์สาวกขึ้นนั่งบนเสนาสนะ ณ นิโครธารามวิหาร ที่บรรดาภิกษุศากยราชทั้งหลายจัดไว้ถวาย การรับรอง ขณะนั้นภิกษุศากยราชที่เป็นผู้ใหญ่และเป็นผู้มีอายุมากแล้ว มีมานะทิฐิไม่ทำความเคารพ พระบรมศาสดา ด้วยเห็นว่ามียาอายุอ่อนกว่า พระองค์มีพระประสงค์จะขจัดมานะทิฐิของพระญาติทั้งหลาย เหล่านั้น จึงทรงแสดงพุทธานุภาพเสด็จเหาะขึ้นไป ในอากาศ เหนือมิตที่เดินจงกรมแล้ว แล้วเสด็จลงกรรม ในที่นั้นประหนึ่งจะ ไปรยฐิติละของพระบาทให้ตกลงเรียรายเหนือพระเศียรแห่งพระประยูรญาติทั้งปวง พระญาติทั้งหลายอันมีพระเจ้าสุทโธทนะ เป็นต้น ทรงมีจิตเลื่อมใสศรัทธาทิฐิมานะ พากันถวาย นมัสการ ฝนโบกขรพรรษก็บันดาลตกลงในสมาคม แห่งพระญาตินั้น ฝนโบกขรพรรษนั้นเมื่อตกลงมา ผู้ใดปรารภนาให้เปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ปรารภนาให้เปียกก็ไม่เปียก เมื่อดฝนจะกลิ้งหล่นจากกายเหมือน ภาพ ๕๕ พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ หยาดน้ำโนในใบบัว

พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปยืนบนอากาศเปล่ง พระรัศมีบันดาลให้ฝน โบกขรพรรษตกลงในท่ามกลางหมู่พระญาติ เป็นกิริยาขอพระบาทเล็กน้อย

๒.๓.๒.๒๘ ปางอุ้มบาตร

เมื่อห้าฝน โบกขรพรรษตกลงมาใน
ท่ามกลางสมาคมพระญาติแล้ว พระบรมศาสดาได้
ตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดก เหล่าสาวกยราชทั้งหลาย
พากันกลับไป โดยมีได้นิมิตพระผู้มีพระภาคให้รับ
ภัตตาหาร ครั้นรุ่งเช้าพระบรมศาสดาทรงบาตร
พร้อมด้วยพระจีณาสทกฤษฏ์ ๒ หมั้นเป็นบริวาร
เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองกบิลพัสดุ์ โดยเที่ยว
บิณฑบาตตามลำดับบ้าน ไม่มีเว้น ประชาชนต่าง
ก็ได้มีโอกาสชมพระบารมี และมีความปีติยินดี
ประหนึ่งมืออมมัสการ นับเป็นครั้งแรกที่ชาวเมือง
กบิลพัสดุ์ได้เห็นพระบรมศาสดาทรงอุ้มบาตรเสด็จ
พระพุทธดำเนินโปรดพระประยูรญาติและชาวเมือง

ภาพ ๕๖ พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตรนี้ ทำเป็น
พระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตร

พระพุทธรูปปางนี้มักนิยมสร้างเป็นพระบูชาประจำวันสำหรับผู้ที่เกิดวันพุธ
อันเป็นการสร้างพระบูชาตามพิธีทักษา

๒.๓.๒.๒๕ ปางทรงรับผลมะม่วง

พระบรมศาสดาได้เสด็จออกจากเมืองกบิลพัสดุ์ไปยังเมืองสาวัตถี ณ วันเพ็ญเดือน ๘ ในพรรษาที่ ๓ เวลารุ่งเช้าเสด็จใกล้ถึงประตูเมือง มีนายอุทยานบาลชื่อคันทะ ซึ่งเป็นผู้รักษาพระอุทยานของพระเจ้าพิมพิสาร ได้นำผลมะม่วงสุกผลหนึ่งมาถวายแก่พระองค์ พระบรมศาสดาทอดพระเนตรดูพระอาสน์ที่ จึงนำเอาบาตรให้พระองค์รับถวายผลมะม่วงนั้น แล้วทรงแสดงอาการจะประทับนั่ง พระอาสน์ที่จึงเปลื้องเอาจีวรของตนลาดถวายเป็นพุทธอาสน์ พระอาสน์ที่กรองน้ำแล้วคั้นผลมะม่วงกระทำเป็นน้ำอัมพพานถวาย ครั้นเมื่อพระพุทธรองค์ ทรงเสวยอัมพพานแล้ว ตรัสให้นายคันทะนำเมล็ดมะม่วงไปปลูก ณ ที่นั้น และพระพุทธรองค์ก็ทรงดำงพระหัตถ์ลงบนเมล็ดมะม่วงที่ทรงให้พานั้น

ภาพ ๕๖ พระพุทธรูปปางทรงรับผลมะม่วง

พระพุทธรูปปางทรงรับผลมะม่วงนี้ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงจับผลมะม่วง

๒.๓.๒.๓๐ ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

เมื่อนายคันทะปลูกเมล็ดมะม่วง ตามพุทธคำรัสไกล์ประดูเมืองสาวตถิแล้ว มะม่วงนั้นก็เจริญงอกงามขึ้น มีลำต้นใหญ่สูงประมาณ ๕๐ ศอก และได้นำมาวัดคันทะพฤกษ์ เหตุเพราะว่านายคันทะเป็นผู้เพาะจึงงอกขึ้น มีกิ่งทอดไปทั้ง ๔ ทิศ กับทั้งตั้งตรงขึ้นไปรวมเป็น ๕ กิ่งด้วยกัน บริบูรณ์ด้วยช่อและผลอันสุกหล่นกลาดเกลื่อน ชาวเมืองทั้งหลายลงบริโภคน้ำเห็นมีรสหวานอร่อย ก็ชวนกันมาเก็บกิน พวกเดียรถีย์นิครนถ์ก็อิจฉา พากันมาโค่นต้นมะม่วง ชาวเมืองก็โกรธแค้นพวกเดียรถีย์นิครนถ์ ที่พากันโค่นต้นมะม่วง เหตุการณ์ลุกลามไปจนพวกเดียรถีย์พากันมาทำประลองฤทธิ์กับพระพุทธเจ้า เมื่อชาวเมืองทราบว่าพระบรมศาสดารับคำท้าจะกระทำปาฏิหาริย์ที่ต้นมะม่วง ก็ชวนกันเอาเมล็ดในมะม่วงซึ่งเป็นเดนบริโภคน้ำแล้วขว้างพวกเดียรถีย์ เทพเจ้าแห่งลมก็บันดาลให้มีพายุใหญ่พัดประรำของเดียรถีย์ให้พังทลายลง พระอาทิตย์เวลาเที่ยงก็ส่องแสงแผดเผาพวกเดียรถีย์ ภาพ ๕๘ พระพุทธรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

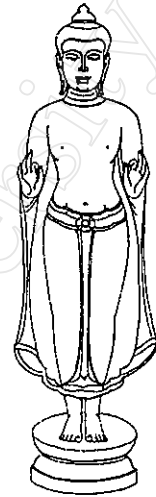
ครั้งเวลาบ่าย พระพุทธองค์ก็ทรงเริ่มกระทำยมกปาฏิหาริย์มีอาการเป็นคู่ๆ คือเมื่อพระองค์ทรงเหาะขึ้นไปในอากาศเสด็จพระพุทธดำเนนเจริญปฐมวิกลิน แล้วทรงเนรมิตให้มีพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่งจกกรมไปมาเหมือนพระองค์จริง บางทีทรงนั่งขัดสมาธิจุณากัน พระพุทธเจ้าที่ทรงเนรมิตขึ้นก็นั่งขัดสมาธิวิสันนา บางคราวทรงไสยาสน์ พระพุทธเจ้าที่ทรงเนรมิตขึ้นก็ไสยาสน์ เป็นต้น

ขณะนั้น โลกธาตุเกิดมหัศจรรย์หวั่นไหว พระพุทธองค์จึงทรงแผ่พระรัศมีให้โอภาสไปทั่วหมื่นจักรวาลทรงพิจารณาอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ทั้งมวลแล้ว ครั้นแสดงพระธรรมเทศนาโปรดบรรดาบุคคลที่มาเข้าเฝ้าชมพระบารมี จนบรรลุมรรคผลและนิพพาน

พระพุทธรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทมีดอกบัวรองรับพระบาท พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระจีบนิ้วพระหัตถ์ในท่าแสดงธรรม

๒.๓.๒.๓๑ ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

เมื่อพระบรมศาสดาได้ประทับอยู่บนสวรรค์ดาวดึงส์ตลอดไตรมาส ในพรรษาที่ ๘ เพื่อโปรดพุทธมารดา คือพระนางสิริมหามายา และพระอินทร์ พร้อมทั้งเทพดา ครั้นออกพรรษาแล้ว ในวันเพ็ญเดือนเดือน ๑๑ จึงตรัสบอกแก่พระอินทร์ว่า “ตถาคตจะลงไปมนุษยโลกในวันนี้” พระอินทร์ก็เนรมิตบันไดทิพย์จากเทวโลก คือบันไดทองอยู่ ณ เมืองขวามีบันไดเงินอยู่เบื้องซ้าย บันไดแก้วประดิษฐานอยู่ท่ามกลางและเชิงบันไดทั้ง ๓ นั้นลงจดพื้นดิน ณ ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสะ เมืองบนบันไดนั้นพาด ณ เชิงเขาพระสุเมรุ บันไดทองฝ่ายขวาเป็นที่ลงของหมู่เทพดาที่จะตามส่งเสด็จ บันไดเงินเป็นที่ลงของหมู่พรหมทั้งหลาย บันไดแก้วที่อยู่ท่ามกลางนั้นเป็นทางเสด็จลงของพระพุทธเจ้า

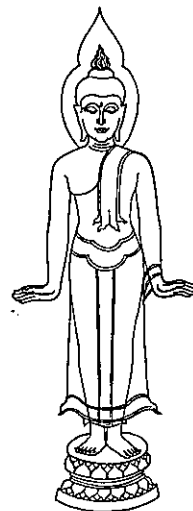
ภาพ ๕๕ พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ของอินเดียทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานพร ส่วนประเทศไทยนี้ทำเป็นพระยืนหรือลีลา จีบพระหัตถ์ทั้งสองข้างในท่าแสดงธรรม

๒.๓.๒.๓๒ ปางเปิดโลก

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาถึงยังโลกมนุษย์ ในวันแรม ๑ ค่ำ ณ เมืองสังกัสสะครั้งนั้น ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ ทรงบันดาลให้สรรพสัตว์มองเห็นซึ่งกันและกัน คือมนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม และสัตว์นรก ต่างมองเห็นซึ่งกันและกัน

พระพุทธรูปปางเปิดโลก ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายขวาผายออกไปข้างพระองค์ และกางนิ้วพระหัตถ์เล็กน้อยเป็นกิริยาเปิด พระพุทธรูปนี้เรียกกันเป็นสามัญว่าพระเจ้าเปิดโลก

ภาพ ๖๐ พระพุทธรูปปางเปิดโลก

๒.๓.๒.๓๓ ปางห้ามพระแก่นจันทน์

ในเวลาที่พระบรมศาสดาเสด็จไปโปรดพระพุทธมารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา ๓ เดือน พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศลทรงคิดถึงพระบรมศาสดาอยู่มิได้ขาด จึงได้รับสั่งให้หาไม้แก่นจันทน์หอมอย่างดีที่สุดมา แล้วโปรดให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูป ประดิษฐานไว้เพื่อบูชา ณ พระคันธกุฎี ที่พระพุทธองค์เคยประทับมาแต่ก่อน เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลให้ทอดพระเนตรพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้แก่นจันทน์อันงามนั้น พระไม้แก่นจันทน์ถูกขึ้นถวายบังคมแล้วลงจากที่ประทับ พระองค์จึงยกพระหัตถ์ขึ้นห้ามแล้วตรัสให้พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ประทับนั่งอยู่ที่เดิมต่อไป พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ก็กลับขึ้นประทับอยู่ ณ พุทธอาสน์อย่างเดิม

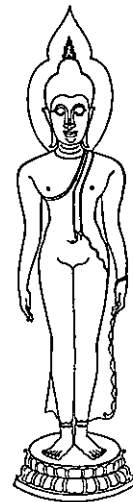
ภาพ ๖๑ พระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์

พระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวาห้อยลงแต่ไม่ชิดพระกาย พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ ฝ่าพระหัตถ์อยู่ในกิริยาห้าม

๒.๓.๒.๓๔ ปางประทับยืน

เมื่อพระบรมศาสดาจะเสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปในกิจนิมนต์ หรือเสด็จออกโปรดสัตว์ ก็จะเสด็จออกประทับหยุดยืน ณ หน้ามุขพระคันธกุฎีก่อน อันเป็นพุทธจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติเป็นประจำ

พระพุทธรูปปางประทับยืน ทำเป็นพระพุทธรูปยืนห้อยพระหัตถ์ทั้งสองข้างแนบติดกับพระองค์ในท่าปกติ ถ้ามองพระเนตรมองตรงไปข้างหน้า

ภาพ ๖๒ พระพุทธรูปปางประทับยืน

๒.๓.๒.๓๕. ปางลีลา

พระพุทธรูปปางลีลานี้ สร้างเป็นพุทธานุสรณ์แสดงถึงพระพุทธรองค์ทรงเที่ยวจาริกสั่งสอนศีลธรรม เผยแพร่ประกาศพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนตามแคว้นต่างๆ เป็นเวลา ๔๕ พรรษา ด้วยพระกรุณาธิคุณของพระองค์ พระพุทธรูปปางนี้มักเรียกกันเป็นสามัญว่าพระพุทธรูปลีลา

พระพุทธรูปปางลีลา ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทรงยกพระบาทขวาในท่ากำลังจะก้าว ห้อยพระหัตถ์ขวาทำไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ ป้อนไปเบื้องหน้าเป็นกิริยาเดิน

ภาพ ๖๓ พระพุทธรูปปางลีลา

๒.๓.๒.๓๖ ปางสมาธิเพชร

ตำนานพระพุทธรูปปางนี้ไม่ปรากฏสันนิษฐานว่าตามปกติพระพุทธเจ้าเสด็จออกโปรดเวไนยสัตว์ในเวลาเช้า เสร็จแล้วทรงพักผ่อนในเวลากลางวัน ทรงพระอิริยาบถนั่ง คือนั่งสมาธิ

พระปางสมาธิเพชร ที่พบมักทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิไขว้พระขงฆ์ ยกฝ่าพระบาททั้งสองหงายขึ้นมาวางบนพระเพลา พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางซ้อนบนพระหัตถ์ซ้ายซ้าย นิยมเรียกกันเป็นสามัญว่าพระขัดสมาธิเพชร

พระพุทธรูปปางสมาธิเพชร นิยมสร้างเป็นพระประธาน และบูชาตามพิธีทักษาสำหรับบุคคลเมื่อพระเกตุเสวยอายุ

ภาพ ๖๔ พระพุทธรูปปางสมาธิเพชร

๒.๓.๒.๓๖ ปางสร่งน้ำฝน

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี เกิดฝนแล้ง ไม่ตกตามฤดูกาล คนทั้งหลายปรารถนาจะให้ฝนตก จึงทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าให้เสด็จออกอุทิศที่แจ้ง ด้วยพุทธานุภาพ เพื่อฝนอาจตกได้ พระองค์จึงทรงอนุวัตรตามความประสงค์ ทรงผลัดผ้าวัสสิกสาฎก และทรงทำกิริยาเหมือนสร่งน้ำ ด้วยพุทธานุภาพ ฝนก็ตกตามความประสงค์ของประชาชน พระองค์จึงสร่งน้ำฝนในพระเชตวันนั้น

พระพุทธรูปปางสร่งน้ำฝน ทำเป็น พระพุทธรูปประทับยืน ห่มผ้าอุทกสาฎกเฉียง พระอังสาห้อยพระหัตถ์ซ้าย ทรงยกพระหัตถ์ขวาเสมอ พระอุระ เป็นกิริยาอุบพระวรกายพระพุทธรูปปางนี้ สร้างเป็นพระปางขอฝน ราชการใช้ตั้งในพิธีพิฆัมงคล

ภาพ ๖๕ พระพุทธรูปปางสร่งน้ำฝน

๒.๓.๒.๓๗ ปางขับพระวักกलि

พระวักกलिซึ่งเดิมเป็นพราหมณ์อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีมีความเลื่อมใสในพระรูปของพระพุทธเจ้า แลดูไม่อึดอัดใจ จึงคิดว่าถ้าได้บวชจะมีโอกาสติดตามดูพระบรมศาสดาได้เต็มที่ จึงมาบวช และเฝ้าติดตามดูพระพุทธองค์ไม่มีเวลาหยุดหย่อน พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เป็นวิธอันถูกต้อง จึงโปรดให้พระวักกलिมาเฝ้าแล้วทรงแสดงธรรมว่าร่างกายเป็นของไม่ยั่งยืน ไม่ควรถ่วงลง ธรรมต่างหากที่ยั่งยืน ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระองค์ แล้วตรัสให้พระวักกलिออกไปจากที่เฝ้า

พระพุทธรูปปางขับพระวักกलि ทำเป็น พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบน พระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้น เป็นกิริยาโบกพระหัตถ์

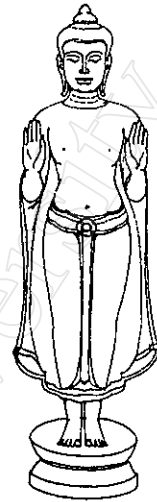

ภาพ ๖๖ พระพุทธรูปปางขับพระวักกलि

๒.๓.๒.๓๕ ปางประทานอภัย

พระพุทธรูปปางประทานอภัยยังไม่พบเรื่องราวที่กล่าวถึง โดยเฉพาะในพุทธประวัติ

พระพุทธรูปปางประทานอภัยทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง หันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้า ยกขึ้นเสมอพระอุระอย่างปางห้ามสมุทร หรือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า พระหัตถ์อีกข้างหนึ่งห้อยลงอย่างธรรมชาติอยู่ข้างพระองค์ อย่างปางห้ามพระแก่นจันทน์หรือปางห้ามญาติ

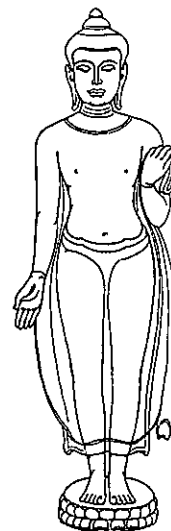

ภาพ ๖๖ พระพุทธรูปปางประทานอภัย

๒.๓.๒.๔๐ ปางประทานพร

พระพุทธรูปปางประทานพรทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนหรือประทับนั่ง

ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับยืนจะยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้น หงายฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า เป็นกิริยาประทานพร ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งจะทำพระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ข้างขวาหงายบนพระชานุเป็นกิริยาประทานพร

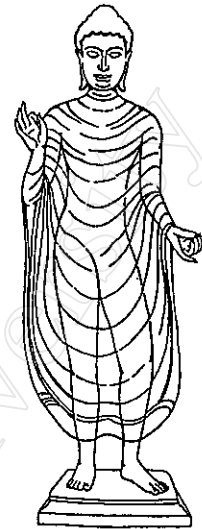

ภาพ ๖๗ พระพุทธรูปปางประทานพร

๒.๓.๒.๔๑ ปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางนี้เป็นพระสองปาง คือปางเทศนาและปางประทานพรร่วมกัน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระมติว่าควรเรียกว่าปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์ทำเป็น พระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ขวาเกียดนิ้ว พระหัตถ์เป็นวงกลม ทำแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์ออกมาข้างหน้า และบางทีก็ถือจีวร บางแห่งก็มักทำเป็นพระพุทธรูปนั่งก็มี แต่ทุกองค์ก็มี พุทธริยาบถอย่างเดียวกัน

ภาพ ๖๕ พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์

๒.๓.๒.๔๒ ปางคันธาระ

พระพุทธรูปปางคันธาระนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานในงานพระราชพิธีพืชมงคล มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนบัดนี้

พระพุทธรูปปางคันธาระทำเป็น พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำกริยาควักพระหัตถ์ซ้ายหยายเบ เป็นกริยารับน้ำ

ภาพ ๖๖ พระพุทธรูปปางคันธาระ

๒.๓.๒.๔๓ ปางขอฝน

พระพุทธรูปปางขอฝน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเลียนแบบพระพุทธรูปคันธารราษฎร์

พระพุทธรูปปางขอฝน มักทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นราวพระอุระ ทำกริยาภาวนาเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงาย เป็นกริยาารอรับน้ำฝน

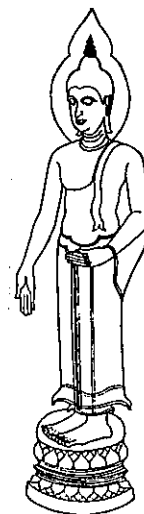

ภาพ ๘๑ พระพุทธรูปปางขอฝน

๒.๓.๒.๔๔ ปางปลงกรรมฐาน

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี เมื่อนางปุลณทาสี ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว พวกญาติทั้งหลายจึงห่อศพด้วยผ้าขาวผืนใหญ่หึงไว้ ณ ป่าช้าผิฉิบ พระบรมศาสดาทรงพิจารณารับเอาผ้าห่อศพนั้น และมีพระดำริว่าจะชักผ้าบังสุกุลในที่ใด พระอินทร์ทรงทราบในพระปริวิตก จึงลงมาจุดสระโบกขรณีด้วยพระหัตถ์ในพื้นที่เป็นศิลา และบันดาลให้น้ำใสสะอาดด้วยเทวฤทธิ์ แล้วพระพุทธองค์ชักผ้าบังสุกุลบนแผ่นศิลาที่พระอินทร์นำมาถวายนั้นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง จนหายกลิ่นอสุก

พระพุทธรูปปางปลงกรรมฐานทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกร พระหัตถ์ขวายื่นออกไป เป็นกริยาจับ

ภาพ ๘๒ พระพุทธรูปปางปลงกรรมฐาน

๒.๓.๒.๔๕ ปางสนเข็ม

พระพุทธรูปปางนี้แสดงถึงพระ
จริยาวัตรที่พระพุทธองค์ทรงตัดเย็บผ้า ทำเป็นจีวร
สรงสังฆาฏิ อันเป็นบริวารที่พระพุทธองค์และพระสงฆ์
สาวกต้องใช้สอย

พระพุทธรูปปางสนเข็มนี้ ทำเป็น
พระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นเสมอพระอุระ
เป็นกริยาจับด้ายข้างหนึ่ง เข็มข้างหนึ่ง

ภาพ ๗๓ พระพุทธรูปปางสนเข็ม

๒.๓.๒.๔๖ ปางทรงจีวร

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จพระ
ดำเนินจากเมืองราชคฤห์มาประทับ ณ โคตมเจดีย์
เมืองเวสาลีในฤดูหนาวจนน้ำค้างตก ในราตรีกาลนั้น
ทรงจีวร ๔ ผืน แต่ก็ยังทนหนาวไม่ได้ จึงได้ทรงคลี่
จีวรอีกผืนลงมาห่ม

พระพุทธรูปปางทรงจีวร ทำเป็น
พระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองจับจีวร

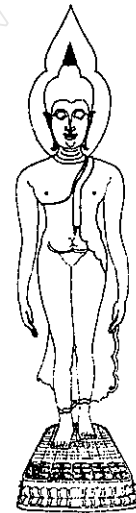
ภาพ ๗๔ พระพุทธรูปปางทรงจีวร

๒.๓.๒.๔๓ ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ในพระราชนิพนธ์ที่ ๘ พระพุทธองค์ประทับอยู่ในป่าไม้สีเขียว แคว้นภักคะ แคว้นล้อมด้วยเหล่าพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ซึ่งเป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์และชาวเมืองโกถิยะ มีพญานาคชื่อสุมนะ พร้อมด้วยบริวารนาครของตน ประมาณ ๖ โกฏิ ถูกลูกช้างป่าที่กำลังมีดอกบานสะพรั่ง ถวายกางกั้น เบื้องบนพระเศียรพระศากยโคตร เพื่อบังแสงแดด

ในปีนั้นเองพระพุทธองค์เสด็จจากวิหารเชตวันไปสู่เมืองกัลยาณิ ถึงกาทวิป ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เพื่อจะทรงอนุเคราะห์พญานาคชื่อว่า มณีอักขิยะ ครั้งนั้นพญานาคมณีอักขิยะได้นิมนต์พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จันอาหารทิพย์ และนั่งเฝ้าอยู่ด้านหนึ่ง พระบรมศาสดาได้ทรงอนุโมทนาการถวายอาหารนั้นแล้ว และทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสุมนภูฏ ณ ถึงกาทวิป ทรงพักผ่อนกลางวันบนภูเขานั้น

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงกคปลายพระบาท พระหัตถ์ทั้งสองประสานที่พระเพลา

ภาพ ๓๕

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

๒.๓.๒.๔๘ ปางปาเลไลยก์

ในพรรษาที่ ๑๐ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ในเมืองโกสัมพี ในเวลานั้นพระภิกษุทั้งหลาย ไม่สามัคคีปรองดองกัน ไม่อยู่ในพระพุทธโอวาท ประพฤติตามใจตัวเองอย่างมานะทิฐิ พระพุทธองค์จึงเสด็จจาริกแต่พระองค์เดียวไปยังป่าชื่อน้ำไลยกะ มีพญาช้างชื่อน้ำไลยกะ มาปรนนิบัติ ป่านั้นจึงได้นามว่า “รักจิตวัน” ตั้งนั้นมา

วันหนึ่ง พญาลิงตัวหนึ่งเที่ยวมาตามยอดไม้โดยลำพัง เห็นพญาช้างปรนนิบัติพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพเช่นนั้น ก็เกิดกุศลจิต ครั้นเห็นรวงผึ้งมีน้ำผึ้งเต็มรวงอยู่ ก็นำมาถวายพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ประทับ ณ ภายใต้ต้นไม้สาละพลูยต้นหนึ่งในป่ารักจิตวันตามลำพัง โดยมีพญาช้าง ปาเลไลยกะบำรุงรักษา และทรงจำพรรษาที่ป่าแห่งนี้

ภาพ ๑๖ พระพุทธรูปปางปาเลไลยก์

พระพุทธรูปปางปาเลไลยก์ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุ เบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวาวางแบบบนพระชานุเบื้องขวา เป็นกิริยาทรงรับ พระพุทธรูปปางนี้ส่วนมากนิยมสร้างมีรูปช้างหมอบถวายกระบอกน้ำ และลิงนั่งถวายรวงผึ้งประกอบ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาตามพิธีทักษาสำหรับผู้เกิดวันพุธ

๒.๓.๒.๔๕ ปางห้ามญาติ

ในพรรษาที่ ๑๕ พระบรมศาสดาเสด็จไปประทับ ณ นิโครธาราม ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ชาวสาकยะ พระญาติฝ่ายพระบิดาในนครกบิลพัสดุ์ กับกษัตริย์ชาวโกถียะ พระญาติฝ่ายพระมารดา ในเทวทหะนคร ทะเลาะกัน แย่งน้ำทำนา เพราะเหตุว่าฝนแล้ง พระบรมศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณอันวิเศษ แล้วจึงเสด็จไปโปรดตรัสถามสาเหตุ แล้วทรงแนะนำไม่ให้ทะเลาะกัน พระประยูรญาติ ทั้งสองฝ่ายก็เลิกกันไป

พระปางห้ามญาติทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ เป็นกริยาทรงห้าม

ภาพ ๗๗ พระพุทธรูปปางห้ามญาติ

๒.๓.๒.๕๐ ปางทรมานพระยามาหามพ (พระทรงเครื่อง)

สมัยหนึ่งพระบรมศาสดาเสด็จประทับตำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเวฬุวัน ที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสร้างถวาย ครั้งนั้นพระยามาหามพดีซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีเดชานุภาพมาก ได้มาคุกคามและรบกวนพระเจ้าพิมพิสารอยู่เสมอ พระองค์จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวัน ทูลขอพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงเล็งพระญาณเห็นว่า จะโปรดพระยามาหามพดีได้ จึงทรงเนรมิตพระเวฬุวันให้เป็นดังคูเมืองสวรรค์ และทรงเนรมิตพระองค์เองเป็นเจ้าราชริราช ทรงเครื่องบรมราชาภรณ์ครบทุกประการ แล้วดำรัสสั่งให้พระอินทร์แปลงเป็นราชทูตไปทูลเชิญพระยามาหามพดีมาเฝ้าที่พระอารามเวฬุวันมหาวิหาร

ภาพ ๗๘ พระพุทธรูปปางทรมานพระยามาหามพ

ทรงแสดงธรรมโปรดจนพระยามหาชมพูหมดที่รู้มานะ พระยามหาชมพูบังเกิดศรัทธาปสาทะ ทูลขอบรรพชาอุปสมบทพร้อมด้วยพระมเหสีและราชโอรส

พระพุทธรูปปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรงเครื่อง) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทำพระหัตถ์อย่างปางห้ามสมุทร และปางห้ามญาติหรือทำเป็นพระพุทธรูปนั่งแบบปางมารวิชัยฉลองพระองค์และสวมมงกุฎด้วยเครื่องบรมภูษิตาภรณ์ นิยมสร้างในสมัยอยุธยามากที่สุด

๒.๓.๒.๕๑ ปางทรงพิจารณาชราธรรม

ในปัจฉิมโพธิกาล ตรงกับพรรษาที่ ๔๕ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประทับจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคาม ในพรรษากาลนั้น พระพุทธองค์ทรงประจวบวันเกิดทุกขเวทนา ทรงอดกลั้นทุกขเวทนา และบำบัดอาพาธพยาธิทุกข ให้ระงับสงบไปด้วยพุทธอิทธิบาทภาวนา ครั้นหายประจวบแล้ว พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่พระอานนท์ บรรลือถึงความชราภาพแห่งพระองค์

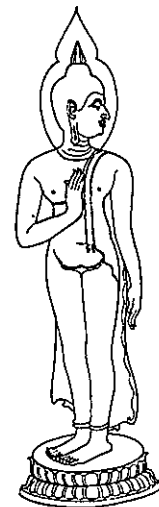
พระพุทธรูปปางพิจารณาชราธรรม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายขวาจับพระชานุทั้งสองข้าง

ภาพ ๖๘ พระพุทธรูปปางพิจารณาชราธรรม

๒.๓.๒.๕๒ ปางนาคาโลก

เมื่อพระบรมศาสดาแสดงชราธรรมแก่พระอานนท์แล้ว พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ เสด็จไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ในกุฎาคารศาลา ปามหาวันแสดงธรรมเทศนาโปรดกษัตริย์ถึงฉวีทั้งปวง แล้วทรงรับนิมนต์เสด็จเข้าไปรับภัตตาหารบิณฑบาต ณ พระบรมราชานิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น ทรงรับอาหารบิณฑบาตและกระทำภัตตกิจเสร็จแล้ว เสด็จออกจากพระนคร ทรงหยุดยืนอยู่นอกประตูเมืองเวสาลี เชิญพระกายผินพระพักตร์มาทอด

ภาพ ๘๐ พระพุทธรูปปางนาคาโลก

พระนครเมืองเวสาลี ครั้นจะได้เห็นคูเมืองเวสาลีก็นับครั้งสุดท้าย จะมีได้กลับมาเห็นอีกต่อไป
สถานที่แห่งนั้นจึงมีชื่อปรากฏว่า “นาคาวโลกเจดีย์”

พระพุทธรูปปางนาคาวโลก ทำเป็นพระพุทธรูปมีพระอาการคล้ายกับทรงอาลัย
พระหัตถ์ข้างซ้ายห้อยลง พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระเพลา เอี้ยวพระกายผินพระพักตร์ทอด
พระเนตรมาเบื้องหลัง

๒.๓.๒.๕๓. ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงอาการ
นาคาวโลกแล้ว ก็เสด็จสู่กุฎาคารศาลา ป่ามทวัน
ดำรัสสั่งให้พระอานนท์ถือเอาผ้าสีทณะสำหรับ
ปูรองนั่งเสด็จไปยังป่าวาลเจดีย์ เพื่อทรงพระตำราญเวลา
กลางวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์จะให้พระอานนท์
กราบทูลอาราธนาเพื่อดำรงอยู่ชั่วกัลป์หนึ่งหรือเกิน
กว่ากัลป์หนึ่ง พระองค์จึงทรงแสดงโอฬาริกนิมิต
ตรัสโอภาสปริยายบอกใบ้ให้แก่พระอานนท์ในวันนั้น
ถึง ๓ หน มารเข้าคลไจพระอานนท์เสียจึงไม่สามารถ
จะรู้ความตามพุทธประสงค์ เมื่อได้สติจึงทูลอาราธนา
ตามพุทธประสงค์ พระพุทธเจ้าโปรดให้พระอานนท์
หลีกไปจากที่ประทับ

พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต
ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายยกป้อง
พระอุระ พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงบนพระชานุ

ภาพ ๘๑ พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต

๒.๓.๒.๕๔ ปางปลงอายุสังขาร

ครั้นเมื่อพระอนนท์หลีกไปแล้ว พระยวสวัตติมารเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลขอเชิญเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่ พระยามาร ว่าล่วงไปอีก ๓ เดือน พระตถาคตจะปรินิพพาน เมื่อพระยามารไปแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงมนสิการ ปลงอายุสังขาร ณ ปาวาลเจดีย์นั้น

พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร ทำเป็นพระพุทธรูปทรงนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้าย วางคว่ำบนพระเพลา พระหัตถ์ขวากุมพระอุระ

ภาพ ๘๒ พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร

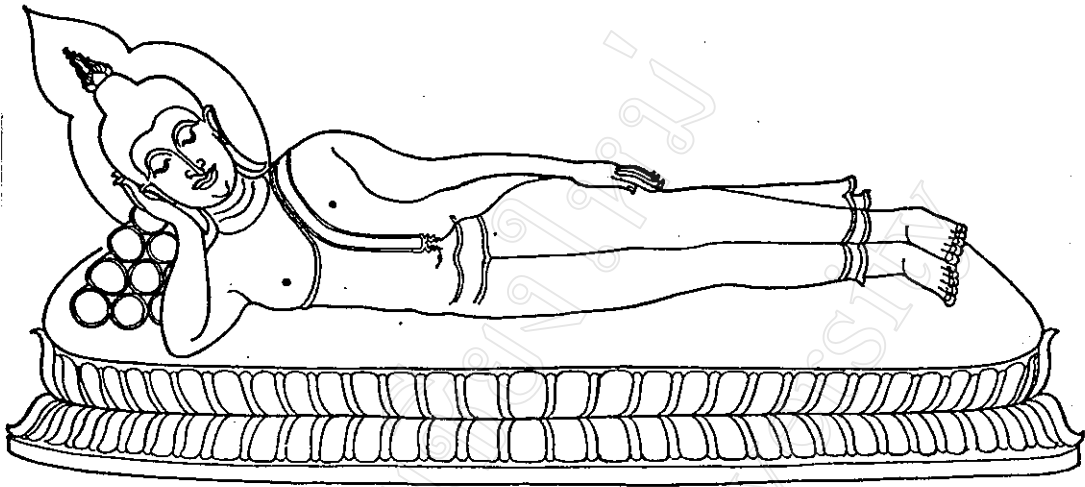
๒.๓.๒.๕๕ ปางทรงรับอุทกัถ

หลังจากที่เสวยพระกระยาหารของ นายจุนทะซึ่งเป็นปัจฉิมวิณฑาบาดแล้ว พระพุทธองค์ ก็ทรงประจวรหนัก ขณะที่ทรงพุทธดำเนินไปยัง นครกุสินารา ในระหว่างทางทรงพักได้ร่มไม้แล้ว รับสั่งให้พระอนนท์ไปหาน้ำมาถวาย พระอนนท์ กราบทูลว่า ธารน้ำแห่งนี้คั้นเงิน และบัดนี้มีเถวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไป น้ำขุ่นไม่สมควรจะบริโภค ของง เสด็จพระพุทธดำเนินไปยังแม่น้ำกุฏกฏณทีเถิด มีน้ำ ไส้ติจะ ได้ทรงเสวยอย่างสำราญ พระพุทธเจ้าดำรัสสั่ง พระอนนท์ถึง ๓ ครั้ง พระอนนท์จึงรับบาตรไป ท้นไค้ที่พระอนนท์ก้มลงดัก น้ำอันขุ่นก็กลายเป็น น้ำสะอาด เมื่อพระอนนท์นำน้ำมาถวายพระพุทธองค์ พระองค์ก็ได้ทรงเสวยตามพระพุทธประสงค์

ภาพ ๘๓ พระพุทธรูปปางทรงรับอุทกัถ

พระพุทธรูปปางทรงรับอุทกัถ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาลือบาตรยื่นออก เป็นกิริยาทรงรับน้ำ

ภาพ ๘๔ พระพุทธรูปปางไสยาสน์หรือปางปรินิพพาน

๒.๓.๒.๕๖ พระปางไสยาหรือปางปรินิพพาน

เมื่อพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สาวกเป็นอันมากเสด็จพระพุทธดำเนินข้ามแม่น้ำหิรัญยวดีถึงเมืองกุสินารา บรรลุถึงป่าไม้รังของมัลลกะศรียนครกุสินาราแล้ว จึงรับสั่งให้พระจุนทเถระ ญาติอาสนะลง ณ ที่ระหว่างต้นไม้รังคู่หนึ่ง ให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดร แล้วประทับสทิงไสยา ตั้งพระทัยไม่เสด็จลุกขึ้นอีก ทรงวางพระบาทเกลือกด้วยพระบาท

พออย่างเข้าสู่ราตรีภาคมีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อสุภททะมาขอเข้าเฝ้า พระอานนท์เห็นพระพุทธองค์ทรงลำบากพระวรกายจึงห้ามไว้ สุภททะปริพาชกก็วิงวอนขอเข้าเฝ้าให้ได้ ครั้นเมื่อพระบรมศาสดาทรงทราบ จึงทรงประทานโอกาสให้สุภททะเข้าเฝ้าถามปัญหาต่างๆ สุภททะเลื่อมใสทูลขอบรรพชาอุปสมบทและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ต่อนั้นพระบรมศาสดาประทานปัจฉิมโอวาทแก่พระอานนท์และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนวันวิสาขปุณณมี ในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์ทรงประสูติระหว่างต้นไม้รังคู่ และก็ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างต้นไม้รังคู่

พระพุทธรูปปางไสยาสน์หรือปรินิพพานทำเป็นพระพุทธรูปมีอาการทรงบรรทมตะแคงขวา หลังพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย ผ้าพระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระกรซ้ายทาบไว้บนพระปรัศว์ซ้าย พระบาทซ้ายซ้อนไว้บนพระบาทขวา เหยียดปลายพระบาทเสมอกันทั้ง ๒ ข้าง

พระพุทธรูปทั้ง ๕๖ ปางนี้ โบราณจารย์ได้จัดสร้างขึ้นตามพุทธประวัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งถึงดับขันธปรินิพพาน โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นผู้คิดปางต่างๆ ขึ้น รวมกับปางเก่าที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็น ๕๐ ปาง ปางประทับในสัตตมหาสถาน ๗ ปาง และสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระเคราะห์ตามแบบพิธีทักษาอีก ๙ ปาง รวมเป็น ๕๖ ปาง

เมื่อสมัยแรกสร้างพระพุทธรูปขึ้นมา ตามที่ปรากฏในตำนานพระแก่นจันทน์ หรือการสร้างพระพุทธรูปในสมัยคันธารราช จากการศึกษาวิจัยพบว่าในสมัยก่อนนั้น ไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีพุทธาภิเษก อาจเป็นเพราะมีแนวความคิดว่า พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมาเป็นองค์เสร็จเรียบร้อยแล้วนั้น ย่อมมีความศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นเอง ด้วยความที่เป็นรูปเคารพแทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามนัยที่ปรากฏตามตำนานพระแก่นจันทน์ เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาถึง ณ ที่ประทับ พระแก่นจันทน์ได้เลื่อนจากพุทธอาสน์เพื่อหลีกให้พระพุทธเจ้าขึ้นไปประทับ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงห้ามพระแก่นจันทน์ว่าไม่ต้องเลื่อนไป ให้ประทับอยู่ ณ พุทธอาสน์ที่เดิม เพื่อให้เป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนต่อไป นัยนี้ก็น่าจะถือว่าเป็นการพุทธาภิเษก คือการประทานสิทธิธรรมให้พระแก่นจันทน์มีความศักดิ์สิทธิ์โดยปริยาย

สมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาแล้วในภายหลัง แม้จะไม่มีประกอบพิธีพุทธาภิเษกก็ตาม แต่การที่บรรดาพระภิกษุสามเณรและพุทธบริษัททั้งหลายได้มาเคารพกราบไหว้ แล้วส่งใจอธิษฐานจิตไปยังพระพุทธรูปอันเป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า พร้อมกับการทำวัตรสวดมนต์อยู่เป็นประจำ ก็น่าที่จะเป็นการประกอบพิธีพุทธาภิเษก ซึ่งแม้ไม่เป็นการประกอบพิธีที่เป็นระบบ แต่ก็น่าจะมีส่วนช่วยเสริมพลังให้พระพุทธรูปบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาโดยลำดับ